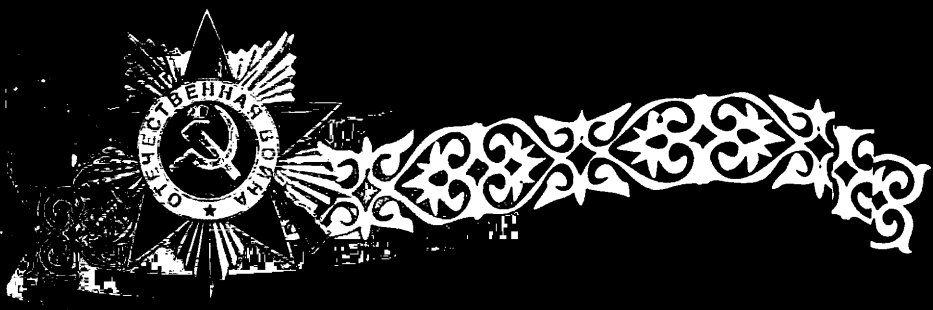

Каренов Канат

ҚАРЛЫҒАШТАР ОРАЛАР МА
КОГДА ВЕРНУТСЯ ЛАСТОЧКИ

Каренов Канат

**ҚАРЛЫҒАШТАР
ОРАЛАР МА**

Қарағанды

УДК 355/359

ББК 68.4

К 22

К. Каренов

К 22 ҚАРЛЫҒАШТАР ОРЛАР МА / КОГДА ВЕРНУТСЯ ЛАСТОЧКИ

К. Каренов - Караганда: ТОО «Гласир», 2020 - 108 стр.

ISBN 978-601-7921-88-0

В честь празднования 75 годовщины Великой Победы.

Эта книга посвящается героям Великой Отечественной Войны, девушкам-танкистам: Жамал Байтасовой, Кулькен Токбергеновой, Кульжамиле Талканбаевой и Жамиле Бейсенбаевой.

Отдавшим свои жизни за наше с вами мирное небо. Вечная память всем солдатам Великой Отечественной Войны.

УДК 355/359

ББК 68.4

ISBN 978-601-7921-88-0

© Каренов К., 2020

АЛҒЫСӨЗ

Ұлы Отан соғысы туралы айта бастасак, көкейімізге көптеген сұрақтар кеп тіреледі. Неден басталды, бастаған кім, қалайша, қайда..... осылайша кете береді.

Әлбетте, бұл сұрақтардың бәрі маңызды, бірақ осыдан кейін біз ең бастысын ұмытып кетеміз. Соғысқа қатысқандар туралы неге біз аз білеміз? Айтар болсақ, олардың ерлігі, тағдыры туралы және Сіз бен біз өмір сүріп жатқан мынау жарқын да бейбіт заман үшін өздерін өлімге қиғаны туралы? Шындығына келсек, құрмет пен еске алуға тұрарлық сол адамдардың қысқа өмірі құндылық, киелілік, өз Отанына берілгендік жөнінде ойлануға тақырып болары анық және болады да. Себебі, өмір мен өлім арасындағы қашықтық ертеңгі күннің белгісіз болатынындай, ешкімге аян емес. Сондықтан, ата-бабамыз қалдырған мұраны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізе отырып, сақтауымыз керек, онсыз болашақты елестету мүмкін емес.

Олардың жасы сол кезде қаншада еді, сұм тағдыр оларды әскери сынаққа қалай жетеледі, осыны жете ойлануымыз керек. Олардың да өз жоспарлары мен армандары болмады емес, болды!

Оқуға түсіп, жұмыс істеу, тіпті көктемгі шалшыққа, жазғы күнге, қоңыр күзге, аппақ қарға қуанып, той тойлап, сауық-сайран салғысы келмеді дейсің бе? Әсіресе, өз махаббатын кездестіріп, әке-шеше атануды айтсаңшы! Алайда, олардың көбісіне мұндай сезімдер беймәлім болып қала берді...

Ырыққа көнбей жылдар өтуде, өкінішке орай, сол жылдармен бірге арамыздан «Бәрі де майдан үшін, бәрі де жеңіс үшін!» деп ұрандатып, өзінің жанкешті еңбегімен жеңісті жақындатқан Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен тыл еңбеккерлері де азаюда. Сіз бен бізге тарих беттері боп келетін бүтіндей бір осы дәуірді кейбіреулер қорлап, өз үлгісіне көшіріп жазып алғысы келетінін қайтерсің. Кей кезде «осы кімге керек болады дейсің» дегенге сілтеп, мешкейлік үйреншікті тірліктің артына жасырынған кәдімгі адами немқұрайлылық па деп қаласың. Қорқыныштысы да осы. Бұл кітап оқымайтын, тарихқа қызықпайтын, тек өзінің жан рахаты үшін өмір сүретін ұрпақ. Бұған жол бермеуіміз керек, олай етпесек, Совет солдатты атты азат етуші батырлардың лайықсыз ұрпағы болып шыға келеміз.

Ұлы Отан соғысы кезінде, танк экипажының құрамында болып, жауға соққы берген Қарағанды облысының қазақ қыздары туралы жерлестеріміз, алғашқы рет 1944 жылғы 22 тамызда жарық көрген облыстық «Советтік Қарағанды» газетінен білді. Материалды кіші сержант Топатай Жүнісов майданнан салған болатын. Қыздардың батылдығына қайран қалған ол: «Кіші сержант қыздар Жамал Байтасованың, Күлкен Токбергенованың, Күлжәмила Талқанбаеваның және пулеметші – радист Жәмила Бейсенбаеваның ержүрек қаһармандығы - Қазақ халқының мәңгілік мақтанышы. Танкшы қазақ қыздарының даңқы арта берсін!» деп, жазды.

Халық даналығы «Қыз туса - елдің көркі» дейді емес пе. Нақ осы халық даналығындағы сөздер майдангер жазушы Қалмұхан Исабаевқа маза бермеді, себебі ол да әскери жолдың қиындығы мен тауқыметін тартқан болатын. Жеңістен кейін ол алты жыл бойы Ильменау атты неміс қаласында комендант болып қызмет етеді. Осы қыздардың танкті шеберлікпен жүргізіп, сондай ержүректілікпен ұрыс даласында жауға соққы бергенін өзінен басқа жақсы түсінетін де адам жоқ.

Ұлы Жеңістің отыз жылдығы қарсаңында, ол «Қазақ әдебиеті» газетіне батыр қыздар туралы мақала жазды. Кіші сержант Топатай Жүнісовтің арқасында әйгілі болған батыр қыздардың сипатталған ерліктері, тек «Советтік Қарағанды» газетінің ғана емес, бүкіл халықтың игілігіне айналды. Олардың тағдырына алаңдаған ол, өз мақаласында: «Бұл қыздар кімдер? Олардың тағдыры не болды?» деп, сұрақ тастайды. Газет арқылы ол, оқырмандарына қыздар туралы білетіндерің болса, жүгініңдер дегенді айтып, өтінеді. Үмітін үзбеген ол, редакциядан, оларды білетін адамдар табылып жатса, хабардар етуін сұрайды. Өкінішке орай, редакцияға ешқандай хабар түспейді. Бұл- араға 45 жыл салып, тыныштықты бұзған жанайқай еді.

Сөйтіп, тек 2019 жылғы ақпанда Дина Игсатова атты журналист өз мақаласын танк әскерінде қызмет еткен сұлу да өжет қазақ қыздарына арнай отырып, дабыл қақты. Өз жерлестері үшін кеудесін мақтаныш кернеген ол Қорғаныс министрлігінің тек бұлар ғана емес, қайсарлықтың жарқын үлгісі болып табылған Ұлы Отан соғысының барлық қатысушылары туралы материал жинау бойынша көмек көрсетуге бейжайлық танытқанына күйінді, ол біздің назарымызды тарихи фактілерден алшақтап кеткеніне аударды.

ҚАЙДА ЕКЕН, ҚАЙДА СОЛБАТЫР ҚЫЗДАР?

Құрметті редакция! Жақинда менің қолыма «Советтік Караранды» газетінің 1944 жылдың 22 ағусты күнгі саны түсті. Онда Т. Жанқоса деген сержантың «Танкші қазақ қыздары» деген шығын мақаласы жарияланды. Әскери тілші хабарының тақырыбында аталған әскери замандықтын несі болды деп Жамал Байтасова, Күлкен Токбергенова, Күлжәмила Талқанбаева және Жәмила Бейсенбаева деген қазақ қыздарының атын атайды.

«...Омырауида «Батырлығы

үшін» медалі жәрқыраған қомандияр, кіші сержант Жамал Байтасованы біздің бөлімшесінің жауынгерлері тегіс біледі. Сөзге шешен, іске шебер жауынгер Жамал аулым жауға қарсы ұрыстарда ерліктің, табандылықтың, қажырдылықтың үлгілерін көрсетуде.

Танкшылар шабуылға шығып, немістерді қаладан жөңкілте қуды. Литваның сәндісәулетті қалаларын жеңдеттер аяусыз талқандаған екен. Бір кезде Жамалдың танкі жаудың күтпеген жерінен шығып, фашистерді баса жаншым, жау-

дың оқ ататын ұяларының үнін өшіреді», деп жазылған алғи мақалада қазақ қызының ерлігі жөнінде.

Автор Күлкен Токбергенованы «Орта бойлы, күлім көз. Жаудың тылына кіріп, танктерге жол ашатын, жаудан «тіп» әкелетін барлаушы болды, барлау жұмыстарында командованиенің тапсырмаларын батырлықпен орындағаны үшін үш рет наградталды» деп таныстырып келеді де Күлкеннің өзіне сөз береді. Ол өзі туралы: «Танкке мініп жауға шабуыл

жасадық, немістер күтпеген жерден берілген қатты соққыға табан тіреп қарсылық көрсетуге шамасы келген жоқ, зеңбіректерін тастап қаша жөнелді. Бұл күнгі ұрыста жаудың ондаған солдаты мен офицерінің әлігі жайрап қалды, көп олжа қолға түсті. Командованиенің бұйрығы абыроймен орындалып, танк бөлімінің алға басуына жол ашылды», — деген.

Мақала авторы бұдан кейін бөлімшедегі танкші қазақ қызы Күлжәмила Талқанбаеваның ерлік істеріне тоқталған. Ол бір күнгі болған ұрыста

жаудың бес атыс ұясын жойған. Күлжәмилаға қоса бұл мақалада редактор-пунктетші Жәмила Бейсенбаева деген өжет қыз жайында да дерек бар.

Сонда бұл қыздар кімдер? Осынау батыр қыздардың соңғы тәждарынан хабарсызбыз. Ұлы жеңістің 30 жылдығы қарсаңында осынау бір ержүрек қыздар есімін білетін жандар табылып қалар деген үмітпен «Қазақ әдебиеті» газеті арқылы іздеу салып отырмыз. Сол себепті осы мақалада аттары аталған жауынгер қыздардың өздері, не болмаса оларды білетін адамдар табыла қалса, «Қазақ әдебиеті» газетінің редакциясына хабарлауын сұраймыз.

Қалмұқан ИСАБАЕВ,
жазушы.

Суретте

Қаһармандарға халық махаббаты қашанда ыстық.

Суретте: Москвадағы Белгісіз солдат қабыры басында.

Суретті түсірген Х. Қожамбердиев.

Суретте

«Топтыгин»

Қарсы сокқы беру мен үдемелі зеңбірек оғы арасында тынығу болып жатады, бірақ мұндай жағдай дауыл алдындағы тыныштық сияқты өте сирек кездеседі. Сондай кезде, ұйқысыз түннен шаршаған солдаттар жастықтың орнына өзінің қаруын құшақтап, тұп-тура жертасаның ішінде ұйықтап кетеді.

Алайда, байланысшыларға ұйқы жоқ, олар үзілген жердің бар-жоғын тексереді, жаңа байланысты жөндейді. Міне, қазір де жертасаға қарай қоңырқай, ашаң түсті солдат сықырлатқан жүрісімен келе жатты. Оны көрген қарауылшы дереу, бұрала бұйығып, қатарласып ұйықтап жатқан аға сержант Прохоровты оята бастайды.

- Петрович, Петрович! – деп, оны иығынан жұлқылаған қарауылшы, сыбырлай, - бізге қарай біреу келе жатыр!

Федор аяғын созып, көзін укалай, бір есінеп алды да, жерлесі қарауылшы Никодишинге бұрылып:

- Николай! Әскерге тән жарғы бойынша баяндау қажеттігін қашан ұғасың? Жолдас аға сержант- осындай да, осындай деп, а?

- Әй жарайды, Петрович! Қасымда ешкім жоқ қой, ешкім естімейді де.

- Эх Коля, Коля! Мен саған Ерёма десем, сен маған Фома дейсің! Солай, Коля, сен сержант бола алмайсың, старшина болсаң, боларсың. Үйіңе таза погонмен қайтасың.

- Құдайым, үйге қайтара гөр! – деп, оның сөзін Никодишин қағып әкетті, - мені үйде сержанттық погонсыз да қабылдайды!

- Эх, Николай! Сен істің парқын түсінбейсің, - деп, жалғады Прохоров, - Сен сонда соғыстан жалғыз өзің қайтамын деп ойлайсың ба! Қыздар жігіттерге таласатын болады. Қыздар қалай ойлайтынын білесің бе? Сержант - дегенің командир. Ал, командир деген кім? Ол дегеніміз пәрменді сөздерімен басқаруды білетін, елдің алдында жүретін адам. Ал, інішек, қыздар үшін ең бастысы осы! Егер қызға осындай, ең жақсысы бұйыратын болса, калғандары қызғаныштан күйінетін болады.

- Мененқандай командиршықсын? Әрі басқаруға да жоқпын - деп, тыпыршыды Никодишин.

- Жарайды, Коля.

Атып тұрып, гимнастеркасының белбеуін түзеткен Федор, өзінің көзқарасынан қобалжып, тік тұра қалған Никодишинге қарады.

- Қане көрсет. Қайда, кім ол, қайда бара жатыр? - деп, сұрады наразы кейіппен Федор. Никодишин қолымен келе жатқан адамды көрсетті.

- Кет жоғал!-деп, ұрысты Прохоров, келе жатқан адамды көре сала:

- мынау біздің батыр Топтыгин ғой!

Жертасадан секіріп түскен кіші сержант Жүнісов:

- Сәлем бердік! –деп, Прохоровты құшақтай жөнелді.

- Қал қалай, батыр? Сөйтіп, шабуылға дайындалатын болдық па? – деп, сұрады Федор Жүнісовтен.

- Иә, бәрі жақсы. Ұрыстың алдында комбат байланысты тексеруімді бұйырды, ал шабуыл туралы білмеймін.

- Міне, Коля, Жүнісовтен үйрен! Кіші сержант, ал кеудесі толған ордендер мен медальдар. Үйіне қайтқанда –оның қасына барлық қыздар үйрілетін болады -деп, Федор Жүнісовті мақтауын қоймады.

- Неге ол «Топтыгин»? – деп, сұрады Никодишин,
- аю сияқты денелі емес, иығының қақпақтай екенін
де көріп тұрған жоқпын. Маймақ та емес сияқты?

- Қараңғысың сен, Коля. Оның есімі Топатай.
Неміс оғының астында ерлік жасаған кезде,
оын дүрбісімен бақылап тұрған командир
абыржып, Топатайдың есімінің орнына әшейін:
«Жарайсың, Топтыгин!» деп, айтып қалды. Осыдан
кейін, бұл атау оған желімдей жабысқан.

- Ол қандай ерлік жасады? – деп, сұрады
Никодишин

- Ешқандай ерлік жасаған емеспін, батыр да
емеспін. Тек өз борышымды орындадым - деп,
ақталды Жүнісов. Бірақ, оның сөзін Прохоров үзді:

- Ерліктің аты ерлік! Жарайсың, сен сонда
бәрімізді құтқардың, фашистерді зеңбірек оғының
астына алып. Бұл жайлы тіпті, газетке де жазды
ғой. Айтып берейін бе!

Бұл оқиға Юзефов деген ауылдың маңайында
болған еді. Жаудың бірнеше танкісі, жаяу әскер
десантымен бірге, бұзып өтіп, өздеріне ыңғайлы бір
орынды тандап алады да тосқауылға жайғасып алған
соң, тікелей нысанаға алып, ата бастайды. Оның
үстіне, жаяу әскердің пулеметтен оқ жаудырғаны

соншалық, бас көтертпейтін еді. Осылайша олар немістердің негізгі күшімен қарама-қарсы ұрыс жүргізуге кедергі келтірді. Қырсық шалғанда, біздің арбаның танк оғының астына қалмасы бар ма, ал, онда радиостанция бар болатын. Танктің және олардың жаяу әскерінің оғын баяулату үшін батареядан оқ жаудыру қажет болды. Сол кезде осы Топатай түтеген атыстың астына жорғалай жөнелді. Фрицтер оған олай да оқ жаудырды, былай да оқ жаудырды! Бірақ та, біздің Топатай түлкі бұлаңға сала, тасалана отырып жүгірген үстіне жүгіріп барады. Дегенмен де жаудың бір оғы Топатайды жаралады, оны көрген мен қара терге түстім. Бірақ, сонда да ол жорғалап барып, арбаға жетеді де радиостанцияны ала салып, танк пен жаяу әскердің орналасу деректерін артиллерияға беріп те үлгереді.

Сөйтіп, біздің артиллеристтер жауды бауша сұлатты! Ал, Топатайды екінші дәрежелі отандық соғыс орденіне ұсынды. Осылай болған еді.

- Е, жарайсың десе, жарайды екенсің! – деді, Никодишин таңданып, оның қосымша әскер ретінде келгеніне үш-ақ күн болатын және әлі ештеңе білмейтін. Игермегені де бар-тын. Сондықтан тым жас әрі атысып көрмеген жерлесін, аға сержант

Прохоров үнемі қасынан шығармайтын. Ал, соғыста жерлесін кездестіру- үйде болғанмен тең еді.

- Кел, шылым шегеміз бе? – деп, ұсыныс тастады Топатай Федорға.

- Сен шылым шекпейтін едің ғой? –деп, таң қала қарады Федор Топатайға.

- Сенің қасында отыра тұрам. Мұндай жағдайға да жететін шығармын – деп, күле жауап берді Топатай.

- Дұрыс айтасың сен –деді, Федор. Қалтасынан дорбасын алып шықты да орама шылымды салып, түтіндете жөнелді.

- Сен мені батыр дейсің ғой – деп, бастады сөзін Топатай, - ал, мен жерлестеріммен мақтанамын! Батыр деп, соларды айт! Бүтін бір танк экипажы – барлығы да Қарағанды облысынан. Олардың соғысқанын көрсең!? Немістермен құдды өмір бойы соғысып келе жатқандай, өршелене соққы берді. Өздері бойжеткен қыздар, күйеуге шығып, бала тәрбиелесе болады ғой. Ал, олар бізбен бірге соғысуда.....Соғысқа оларды аналық сезімдері жетеледі деп ойлаймын. Жауды соңына дейін талқандап, сол жауыздарға өмір сүруге, сүйуге және сәбиін өсіруге ешкімнің де кедергі келтірмеуі тиіс

соншалық, бас көтертпейтін еді. Осылайша олар немістердің негізгі күшімен қарама-қарсы ұрыс жүргізуге кедергі келтірді. Қырсық шалғанда, біздің арбаның танк оғының астына қалмасы бар ма, ал, онда радиостанция бар болатын. Танктің және олардың жаяу әскерінің оғын баяулату үшін батареядан оқ жаудыру қажет болды. Сол кезде осы Топатай түтеген атыстың астына жорғалай жөнелді. Фрицтер оған олай да оқ жаудырды, былай да оқ жаудырды! Бірақ та, біздің Топатай түлкі бұлаңға сала, тасалана отырып жүгірген үстіне жүгіріп барады. Дегенмен де жаудың бір оғы Топатайды жаралады, оны көрген мен қара терге түстім. Бірақ, сонда да ол жорғалап барып, арбаға жетеді де радиостанцияны ала салып, танк пен жаяу әскердің орналасу деректерін артиллерияға беріп те үлгереді.

Сөйтіп, біздің артиллеристтер жауды бауша сұлатты! Ал, Топатайды екінші дәрежелі отандық соғыс орденіне ұсынды. Осылай болған еді.

- Е, жарайсың десе, жарайды екенсің! – деді, Никодишин танданып, оның қосымша әскер ретінде келгеніне үш-ақ күн болатын және әлі ештеңе білмейтін. Игермегені де бар-тын. Сондықтан тым жас әрі атысып көрмеген жерлесін, аға сержант

Прохоров үнемі қасынан шығармайтын. Ал, соғыста жерлесін кездестіру- үйде болғанмен тең еді.

- Кел, шылым шегеміз бе? – деп, ұсыныс тастады Топатай Федорға.

- Сен шылым шекпейтін едің ғой? –деп, таң қала қарады Федор Топатайға.

- Сенің қасында отыра тұрам. Мұндай жағдайға да жететін шығармын – деп, күле жауап берді Топатай.

- Дұрыс айтасың сен –деді, Федор. Қалтасынан дорбасын алып шықты да орама шылымды салып, түтіндете жөнелді.

- Сен мені батыр дейсің ғой – деп, бастады сөзін Топатай, - ал, мен жерлестеріммен мақтанамын! Батыр деп, соларды айт! Бүтін бір танк экипажы – барлығы да Қарағанды облысынан. Олардың соғысканын көрсең!?! Немістермен құдды өмір бойы соғысып келе жатқандай, өршелене сокқы берді. Өздері бойжеткен қыздар, күйеуге шығып, бала тәрбиелесе болады ғой. Ал, олар бізбен бірге соғысуда.....Соғысқа оларды аналық сезімдері жетеледі деп ойлаймын. Жауды соңына дейін талқандап, сол жауыздарға өмір сүруге, сүюге және сәбиін өсіруге ешкімнің де кедергі келтірмеуі тиіс

екенін көрсеткісі келгендей. Егер шынымды айтсам, Федор, мен олар туралы газетке жазып, туған жеріме жолдап жібердім. Бәрі білсін біздің қыздарымыздың фашистерді қалай қырып жатқанын! Бұрын жазып көрмесем де, оларға өлең арнадым.

- Сен дұрыс істедің, жарайсың! Одан да өлеңіңді оқып берсеңші? – деді, Федор орама шылымын түгіндете сорып.

Топатай орнынан тұрды да тамағын бір кенеп алып, өлеңін оқи жөнелді.

*Жеңуге жауды
Кең жазира Сарыарқадан
ұшып келген
менің қарлығаштарым
Бойын қорқу билемеген
Өжет те қайсар қыздарым
Ұрысқа келіп кірдіңдер
Аяусыз жауды қырғанда
Экипаж тұрмақ,
Қашты тұра фашистер*

- Өте жақсы жазыпсың - деп, жөткірсен сөйледі Федор, - әрине мен бұл танкист қыздарды танымын. Фашистердің зәре-құтын алғандар емес пе?

- Жарайды, жігіттер, мен кетейін, әйтпесе сендермен отырып қалдым - деп, қоштасқан Топатай командалық бекет жаққа бет алды.

Жерлестері жайлы Прохоровтың айтқан жылы сөздері оның көңіліне қуаныш ұялатты. Қарлығаш қарындастарымен мақтанған ол, әндете жөнелгенін өзі де де байқамай қалды. Кенеттен есіне шешесінің жолға шығып бара жатқанында айтқан сөзі түсті. Бірден тоқтай қалды да көзін аспанға тіктеп, қолын жайып, сыбырлай жөнелді: «Е, аллам, қайда жүрсе де оларды қолдай гөр! Оларға саулық пен бақыт тілеймін! Қарлығаштарым, аман-есен үйге оралса екен. Әумин!» деп, жайған қолымен бетін сипады.

Содан соң, әлдебір борышын өтегендей сезіммен, адымын ширата түсті. Өзін, жауынгер жолдастарына уақыт өткізу үшін барғандай сезінді.

Ұрыстан сәтті шығу үшін командирлерге күштердің өзара іс-қимылын түзетулері қажет болды. Топатай өзін алдағы күні болатын ұрыс кезінде жау оғының астында 12 жерден үзілген байланыс желісін жөндеу күтіп тұрғанын білмеді. Әрі осы

батырлығы үшін, қолбасшылықтың — «Батырлығы үшін» медаліне ұсынатынын да ойламап еді.

Барлық елдердің пролетарлары, бірліктер!

Советтік Қарағанды

ҚК(б)П ҚАРАҒАНДЫ ОБКОМЫНЫҢ, ГОРКОМЫНЫҢ ЖӘНЕ ЕҢБЕКШІЛЕР
ДЕПУТАТТАРЫ ОБЛЫСТЫҚ КЕҢЕСІНІҢ ОРГАНЫ

16 (2376) | Сейсенбі, 1944 жылғы 22 август | VIII-жыл шығуы
жеке саны 20 т.

ТАНКШЫ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ

Ұлы отан үшін ұрыстарда қазақ қыздары да мәңгі өшпес даңқы бөленуде. Олар өздерінің жастығына қарамастан азуақытта соғыс техникасын меңгеріп танкшы ұшып, атқыш және даңқты барлаушы болып алды.

Солардың бірі омырауында «Батырлығы үшін» медалі жарқыраған командир кіші сержант Жамал Байтасованы көресіз. Жамалды біздің бөлімшенің жауынгерлері тегіс біледі. Сөзге шешен, іскер шебер, жауынгер Жамал зұлым жауға қарсы ұрыстарда ерліктің, табандылықтың, қажырлылықтың тамаша үлгілерін көрсетуде.

Танкшылар шабуылға шығып, немістерді қаладан жеңілте қуды. Литваның сәнді-сәулетті қалаларын жеңдеттер аяусыз талқандаған екен. Бір кезде Жамалдың танкісі жаудың күтпеген же-

—Танкке мініп, жауға шабуыл жасадық, немістер күтпеген жерден берілген қатты сокқыға табылып реп қарсылық жасауға шамасыз елген жоқ. Зеңбіректерін тастап қаша жөнелді. Бұл күнгі ұрыста немістердің сондаған солдаттары мен офицерлерінің өліктері жаппап қалды, көп олжалар қолға түсірілді. Командованиенің бұйрығы бойынша срындалып, танк бөлімінің алға басуына жол ашылды, дейді Күлкен өзінің әңгімесінде.

Бөлімшедегі танкшы қазақ қызы Күлжамилә Талқанбаеваның ерлік істері ерекше көзге түседі. Ол бір күнгі болған ұрыста жаудың 5 атыс уясын жойып жіберді. Күлжамилә атакаға шыққанда сондай шеберлікпен алға ұмтылаты. Осылардың ішінде радис, пулеметші Жамила Бейсенбаева да өзінің қызметін жақсы атқарды.

Экипаж. 1943 жыл

Барлаушылар жеткізген деректер бір жерден шықты – немістердің Курск жерінде стратегиялық шабуылға шығуды жоспарлағаны белгілі болды. Фашистердің тұтқиылдан шабуыл жасауына жол бермеу үшін, Совет қолбасшылығы күшейту шараларын қабылдады, сонымен бірге, шабуылға шығуды да ойластырды, мақсат-жауынгерлердің дайындығын анықтау және бекіністегі кемшіліктерді табу болатын. Сөйтіп, танк экипажы құрамындағы жауынгерлік барлаушыларды қарсы қойды.

Сол бір оқиғаның қайда апарып соғатыны белгісіз еді, егер де, бүкіл жерге тұмсығын сұғып жүретін Күлкеннің Жамал экипажының барлау құрамында болмағанында, ал оның мінезіне «бәрін біліп жүру» тән болғандықтан, ол ешкімге маза бермеуші еді. Қай жерде жүрмесін, үнемі ызындай беретін ол:

- Жамал, барлауға мүмкін мен барармын, жан-жақты қарап келмеймін бе?

- Күлкен, осы сен неге тыныш отырмайсың? – деп, бас салды танкшы-механик Күлжәмила

- Мә, мынаны қарай гөр! Мен бір ештеңе істемей отырғандай – деп, сайрай жөнелді Күлкен, - сен не, танкпен ауылда жүрсің бе? Сонда сен осы жердің ой-шұңқырларын білесің бе? Әлде, бұл жерде бұрын болып па ең? Былайша айтқанда, мен, біріншіден, сенің жағдайыңды ойлап отырмын, сен «Қарлығашты» кедергісіз жүргізсе екен деп. Оқу кезінде кіші лейтенант Осиповтің айтқандары естеріңде ме, ұрыста жеңу кепілі «Жергілікті жерді барлап, оның қыртысын пайдалану қажет» -деген?

- Жамал, жіберсеңші енді, барып келсін – деп, қостады экипаждың пулеметші-радисті Жәмила- Әйтпесе, оның шаңқылдаған дауысы құлағымды жарып барады.

- Мен шаңқылдап жатқан жокпын –деп, қарсы шықты Күлкен.

- Болды, бос сөзді қойындар –деді, Жамал басталып келе жатқан айтысты кілт тоқтатып.

Жамалдың есіне Мәскеу түбіндегі шайқас кезінде танкісі жанып жатса да оқ жаудыруын тоқтатпаған кіші лейтенант Осипов түсті, көз алдына оның күйіп қалған беті мен қолдары елестеді. Осипов қыздарға әскери топография мен танктің материалдық бөлігін оқытқан еді, жанармайдың

жеткіліксіздігінен ол, түнде оқыту үшін танк түріне ұксас шереден қаңқа соғуды бұйыратын және экипаждың барлығына осы қаңқаны бір қолдарымен қалқалай ұстай отырып, қашуды үйрететін.

Ол экипаждың шығынсыз оралуына үлкен мән бере отырып, әркімнің өмірі өз әрекетіне байланысты болатынын түсіндіретін.

- Солай, Күлкен, бар, айналаны шолып кел. Радиусы 500 метрден алысқа ұзаушы болма. Сақ бол - деп, Жамал ақыры келісімін береді.

Күлкеннің көзі жайнап шыға келді. Түлкіше жылмаңдап, қараңғылыққа енді де жоқ боп кетті.

Сағаттап емес, күткен әр минут Жамалды шаршатып жібергені соншалық, енді ол Күлкенге барлауға баруға рұқсат еткеніне өкініп қалды. Әрі бұлар Қарағанды облысынан бірге келгендіктен, апалы-сінлідей боп кеткен-тін.

Бір жағынан жауынгерлік шолу жағдайды біліп ап, жаудың кимылын кесуге мүмкіндік беруші еді, ал, танкте отырып, мұны істей алмайсың. Әрине, экипаждың танкті бүркемелеуі көрінбей тұра тұруға септігін тигізеді, алайда, соғыс кезінде отырып ап күту деген жақсы емес.

Тарихи анықтама: Фашист басқыншыларымен болған ұрыста, Ұлы Отан соғысына қатысқан әйелдер туралы нақты цифр жоқтың қасы, бірақ зерттеушілердің айтулары бойынша Совет армиясының қатарында миллиондаған әйелдер болған. Негізінен әйелдерді армияға шақыру 1942 жылы басталған. Нақты 1942 ж. маусым айында ССР Одағы Халықтық қорғаныс комиссарының «Қызыл армияның автоброньды танктік әскери оқу мекемесіндегі және тыл мекемесіндегі әскери қызметші ер адамдардың жекелеген лауазымдарын жалданбалы ерікті құраммен және әйелдермен ауыстыру туралы» №0459 бұйрығы шыққан.

Бүкіл Қазақстандағы, сондай-ақ жас кеншілер қаласы Қарағандыдағы әскери комиссариаттар да өз Отанын қорғауға ұмтылған еріктілермен толы болушы еді. Адамдар ақпар тыңдау үшін, рупордың алдына жиналатын, рупордан шыққан әр сөзді қалтқысыз тыңдайтын. Әйелдер күйеулерінің, бауырларының, тіпті ұлдарының да орнын басты. Олар шахтаға да түсті, ауыр кәсіптерді де меңгерді, станокқа тұрып, еңбектік ерлік те жасады, өткені, тек осылайша ғана соғыста жүрген сүйіктілеріне

көмектесе алатындарын жақсы түсінді. Жас қыздар медбике, радист, атқыштарды оқытатын жеделдетілген курстарды аяқтай сала, майданға аттанып жатты.

Жамал да әскери комиссариатқа бірнеше рет келіп, өзін Қызыл армияның қатарына алуға және майданға аттануға өтініш берген болатын. Сөзімізді дәлелдей кетсек, оның комсомол қатарында жүріп, трактор бригадасының бригадирі болғаны, әкесінің жауды жену үшін өз еркімен майданға аттанғаны да еш пайда бермеді. Барған сайын қабылданбай, кері қайтып жүрді. Бір күні өтініші қабылданды-ау, әйтеуір, оның қуанышында шек болмады, сөйтіп, Қызыл армияның қатарынан бір-ақ шықты. Оны бірден өзімен әскери комиссариатта танысқан басқа қыздармен бірге механик-танкшылардың жеделдетілген курсына бағыттады. Бұл жағдай өмірдің ағыны ма екен әлде шыққан № 0459 бұйрықтың әсері ме екен? Әлде оларды жаумен айқасу үшін, тағдырдың өзі қосты ма екен? Әйтеуір, Жамал қуанышты еді, өз дегеніне жетіп, майданға кетпекші. Бірден емес, курсты аяқтаған соң, әрине. Әскери форманы алған Жамал үйіне Күлжәмиланы, Күлкенді және Жәмиланы шәй ішуге шақырады, шайдан кейін олар формаларын тігуге кіріседі.

Жамалдың формасын қыздар өлшеп, өзіне шақтап тігіп береді, енді ол өзінің жаңалығын айтып әкесіне хат жазуға кіріседі.

Амансыз ба, мен үшін аса қымбатты әкешім!

Қалыңыз қалай? Есен сау жүрсіз бе,

Сіздің қалыңыз жақсы деп үміттенемін.

Солай болғанын қалаймын да.

Өзіңізді сақтаңыз. Менің Сізден басқа ешкімім жоқ.

Маған ренжімеңізші, өтінемін, ұрыспаңыз да.

Сіз мені әрқашан адал да жауапты болуға үйреттіңіз.

Достарымның алды болуымды қаладыңыз.

Сондықтан, сүйікті менің әкешім, мені Қызыл

*армияның қатарына алды және механик-
танкишылардың оқуына жіберіп жатыр.*

Өзіме сақ болуға, қисынсыз іспен

араласпауға ант етемін.

Ағаш басына өрмелеп шықпаймын деп те,

уәде бере аламын Сізге.

Жамал ол кезде 5 жаста еді, өзінің ағаштың басына шығып ап, түсе алмай қалғанын есіне түсірді. Биіктен қорыққаны соншалық ағашқа жабысып алады, қимылдамақ түгіл айқайлауға

шамасы келмеген-тін. Төменде оны барлығы іздеп, айқайлап, таба алмай жатады. Ал, өзі болса, оларды көре тұра, ештеңе істей алмайды. Сөйткенше болған жоқ мұның аяғындағы сандал әкесінің басына барып, топ ете түседі, әйтпегенде іздеудің қанша уақытқа созылары және ағаштың басында қанша отыратыны белгісіз еді. Асан, Жамалдың әкесінің есімі осылай-тын, сол мезетте ағаштың қасында тұрған еді, не істерін білмей сасып қалады. Оның басында тек: «Қызыл гүлім Жамалым табылса екен» деген ой болатын. Басына қызының сандалы құлап түскенде, барып, ол бұтақта ілініп тұрған өзінің Жамалын көреді, қызы қарақаттай көздерін төңкеріп: «Әке мен мұндамын. Өтінемін, ұрыспаңызшы» - дейді әкесіне. Асан аяғынан әзер тұрған еді: «Қызым, Жамал, қозғалмашы тек. Қазір әкең сені түсіріп алады» деп, қызын сөзбен алдандыра сөйлейді. Содан қалай ағашқа мініп, қызын түсіріп алғаны есінде жоқ. Бүкіл ауыл Жамал енді ағашқа жақындамайтын да шығар деп ойлады, алайда олардың бұл ойлағандары бекер боп шықты. Кейбіреулері Жамал ұл боп тууы керек еді деп те жатты. Алайда, әкесі бұларға: «Мен оның қыз боп туғанына ризамын! - деп, жауап беретін.

Еске алғанның әсері ме, Жамал әкесін қатты сағынып кетті. Әкесі оны жалғыз өзі тәрбиелеген еді, өйткені Бикеші босана алмай, баладан қайтқан болатын. Ал, әкесі болса, жарына адал боп қала берді, Жамалдың көзіне жас тағы да үйірілді. Көзінің жасы хатқа түсіп кетпеуі үшін әрі әкесін уайымға салмауы үшін, көз жасын тез сүртіп тастады. Өйткені, әкесі әрдайым: «Қызымның көз жасын көрмей өтсем, менен бакытты жан жоқ»- дейтін. Жамал хат жазуды әрі қарай жалғастырды:

*Әке, біз жсауды міндетті түрде жеңеміз,
сосын үйге бірге ораламыз.*

Мен осыған уәде беремін!

Сіз білесіз, менің уәдеге берік екенімді.

*Онымен қоса, мен жалғыз бара жатқан жоқпын,
қасымда үш сіңлім бар. Енді төртеу болдық!*

*Қатты қысып, құшақтап, бетіңізден сүйдім
Қызыңыз Жамал.*

Сол күні олар формаларын өздеріне шақтап, тігіп алады, ал шәй үстінде әркім өзі туралы айтып береді. Келесі күні оларды жеделдетілген курсқа жөнелтеді. Оқу аяқталған соң, курс командирі, кіші лейтенант Осипов Жамалдың жеке өзіне тақалып,

экипажға сәттілік және жеңіске жеткенше жауды жайратуды тілейді: «Естерінде болсын, бұл жерде алғандарың - теория, керек болады. Соғыс бұған түзетулер енгізеді, қосымша дағдыларды Сіздер ұрыста алатын боласыздар». Қорытындысында кіші лейтенант Осипов бітірушілер туралы былай деп жазды: «Экипаж жеделдетілген курстан өтті, техникалық және материалдық базаны игерді, әскери топографиялық, тактикалық және атыс дағыларын меңгерді. Кез келген сынаққа дайын, әскери қызметтің ауырлығын аянбай көтереді және шыдайды деп сенемін». Кіші лейтенант Осиповтің қысқа сөзбен қайырған жоғары бағасын осы кезге дейін ешкім алмаған-ды.

Тарихи анықтама: Ұлы Отан соғысы жылдары ішінде, 20 жуық әйел ғана танкшы бола алды. Олар танкшы – әйелге тән мамандық емес деген пікірді дәлелдеді. Олардың арасында Совет Одағының батыры атағын алғандар да болды.

Күлкен көрінгенде, Жамал жеңіл күрсінді:

- Ақыры көрдім-ау! Не ойларымды білмей жатыр едім – деп, зілмен тіл қатты.

- Баяндауға рұқсат етіңіз, жолдас командир – деп, жарғы бойынша Күлкен Жамалға бұрылды.

- Ой, түлкі-ай –деп, кекете жөнелді Жәмила

- Баяндауға рұқсат, жолдас ефрейтор – деп, жауап берді Жамал, дауысына қатқыл салмақ қосып.

- Онда былай, бізден оң жақта, бір метрдей жер болатын ойпаттағы автоматшылар взводының жанына немістер бес зеңбірек құрылғысын орнатыпты. Екі қарауылшы бекетін қойыпты. Олардың сол жағында, кемінде үш жүздей метр жерде үш танкіні бүркемелеп жатыр.

- Мұның бәрін қалай көргенсің, Күлкен? – деп, сұрады Жәмила, - мынадай қараңғыда!

- Мен жәйлап бардым –деп, айта бастады Күлкен, - ойпатта отырғандар мені бәрібір көрмейді емес пе. Жорғалап бара жатыр едім, сол жақтан түсініксіз шуды естіп қап, тексерейінші деп шештім.

- Мен не дедім саған – өзіндік әрекетті кою керек дедім емес пе. Ал, сен ше! - деп, Жамал Күлкенді сөге жөнелді.

- Жәмила, мені штабпен қосшы - деді Жамал, - баяндауым қажет.

- Жолдас подполковник, сеніп берілген учаскеге жауынгерлік шолу жүргізгенде, бір метрдей қолжетімділіктегі ойпаттан саны бес дана минометтік құрылғы, автоматшылар взводы табылды, сол жақтан бүркемеленген үш танк шықты.

- Жақсы, - деп, салқын жауап қатты подполковник Яковлев, - нұсқауды күтіңіздер.

- Құп болады, - деп, жауап берді Жамал.

Подполковник Яковлев артиллерия мен өзіне сеніп берілген танк ротасын бүркемелей алмайтынын жақсы түсінді. Сондықтан, түн ішінде кенеттен жасайтын шабуылды пайдалана отырып, Жамалдың танкісімен автоматшылардың екі взводын айналып өтуге шешім қабылдады.

Бір взвод танкке жақындап, граната лақтыруға тырысуы керек деп шешті. Екінші взвод пен Жамалдың танкісі ойпаттан өтіп, зеңбірекшілерге шығатын болды. Танкке жақындар алдында, бірінші взвод неміс автоматшыларымен ұрысқа кірісетін болады, сондықтан тез әрекет ету керектігін. Ойпаттағы неміс минометшілер ұрыстың қай жерден шығып жатқанын түсінбей қалды, түк көрінбейтін қараңғылық оларды бағдардан айырған еді.

Алғаш рет Жамал жарқыншақты атыспен минометшілерді атқанда, немістер үрейленіп, жан-жаққа қаша бастады. Жәмила немістерді пулеметпен атты, ал Күлжәмила қалған минометшілерді жүрісімен таптап өтті. Бірінші взводқа көмектесу үшін, ойпаттан шығу қажет болатын. Сөйтіп, Күлжәмила ойпаттан атып шыққысы келген сәтте, аспаннан ракета жарқ етті, ойпаттан шығуға аз қалып еді, танк шыға алмай, қайтадан ойпатқа ойысты. Одан соң, снаряд бірден жарылып кеткен еді.

«Токта, машина» - деп, бұйырды Жамал. Егер де танк шыға келетін болса, алақандағыдай көрініп қалатынын тез ұқты. Ал, ракетаның жарығымен, тек нысанаға алса болғаны. Сонда Жамал түнгі ұрысты көре алатын арнайы неміс тактикасымен ұшырасатынын білмеді. Нысанашылар қаруын шамамен дыбысқа дәлдегенде, командирлер жарықтандырғыш ракеталарды ұшырып, соның жарығымен танктерді ататын. Жанып жатқан танктердің жарығымен басқасын атқылайтын.

Алғашқы ұрыстағы жағдай экипаждың өліміне жол бермеді. Жамалдың жадында лейтенант Осиповтің көрегендікпен айтқан сөздері қалды:

«Сіздер теория алдыңыздар, ол қажет. Соғыс оған түзету жасайды, қосымша дағдыларды ұрыстан алатын боласыздар».

- Күлжәмила, ойпаттан отыз метрдей алға шық - деп, бұйырды Жамал.

Немістер ұшырған тағы бір ракета Жамал экипажы үшін құтқарушы болды, соның жарығымен олар ойпаттан шығатын еңістеу жерді байқап қалды.

- Күлжәмила, сол жағындағы ойпаттан шығатын жерді көрдің бе? Айналымды қос та, атып шыққан кезде оқ астындағы машинаны тоқтат, ал, атыстан кейін –нәтижесіне қарамастан алға қарай жылжы.

- Түсіндім, Жамал – деп, жауап берді Күлжәмила.

Ойпаттан атып шықан Күлжәмила енді машинасын атысқа қарай бұрды да тоқтап қалды, өйткені Күлкен жаңа ғана атуға дайынмын деп баяндаған болатын.

Жамал жаудың тактикасын олардың өздеріне қолданды. Неміс танкілерін ракетамен жарықтандырғанда, олар екі танкінің сұлбасын көріп қалады, ойланып жатпастан екіншіні ата бастайды. Оқ дәл тиіп, танк жалынға ұшырайды. Бұл есебі де дұрыс болды. Бірінші танкті оның

взводын тасалаған солдаттар гранатамен жарып жібереді.

Таң ата келе ғана, неміс автомашыларымен ұрысты бірінші взводтың бастап кеткені белгілі болды, танктер оларға көмектесуді шешіп, минометшілер жатқан жыраға қарай ұмтылады, сонда бір танкті гранатамен жарып жібереді.

Екіншісін Жамалдың экипажы атып тастайды және тағы бір танкті екінші взводтың солдаты жарып жібереді.

Жамалдың экипажы неміс басқыншыларымен болған ұрыста көрсеткен өжеттігі және епті қимылдары үшін әскери марапатқа ұсынылған болатын. Сөйтіп, Совет әскері Курск жерінде маңызды жеңіске қол жеткізген еді.

Тарихи анықтама: Курск шайқасының бас кезінде Совет әскерінің құрамында 3444 танк пен өздігінен жүретін құрылғылар болды. Немістерде 16 танк пен моторлы дивизия болды, бұл Совет-герман майданындағы танктік вермахт дивизиясының 70% жуығын құрайтын. Сонымен, бұл ұрысқа әйелдер басқарған 4 танктік экипаж қатысқан болатын.

Күлкен

Өзінің ең алғашқы жауынгерлік марапатын Жамал шәймен атап өтті.

Ол туған жері Қарағандыдағы үйінде өткізген былтырғы отырысты есіне алды. Ол кезде қыздардың үстінде көйлек болатын, енді олар көйлекті әскери формаға ауыстыратын болып, өлшеп жатты. Ол Жәмиланың, Күлкеннің және Күлжәмиланың әңгімесіндегі әр сөзді еске сақтаған болатын. Қыздардың оның жадына мұндай жақындықпен, абыроймен және түсіністікпен сіңгені соншалықты, өмірде мұндай адамдар бар кезде-ешқандай ауру да, қиыншылық та және соғыс та жақыныңа деген сезімді де, рухыңды да құлата алмайтын еді. Жандарының кеңдігі соншалық Сарыарқаның кең жазирасына ұқсай-тын, қыздар барын беруге әзір болды, тек ең құндысы – өмірлері үзілмесе болды, өмір қамшының сабындай қысқа деп халық даналығы бекер айтпаған болар.

Күлкен, сол кездері өзінің күштілігімен әйгілі болған әдісқой палуан, атақты аңшы-бүркітші Есентайдың қызы еді. Есентай Наурыз мейрамы кезінде және басқа тойларда белбеуден ұстап, айқасатын күресте бірнеше рет жеңіске жеткен-ді.

Осындай тойлардың бірінде Есентай өзінің салмағынан асып түсетін қарсыласын жеңіп шығады. Батырға көп қыздардың көзі түсетін, бірақ оның жүрегі Сәлимань көргенде алып ұшатын. Сәлимамен түні бойы жұлдызды аспан астында қыдырып, алтыбақан тебетін. Олардың бақытында шек жоқ еді. Сөйтіп, Күлкен дүниеге келгенде, Есентай қатты қуанғаннан сүйінші сұрап келген хабаршыға өзінің ең жақсы атын сыйға тартады. Атадан келе жатқан салт-жораларды қатты құрметтейтін Есентай тек жақсы жаңалығымен келіп, өзіне жүгінген адамнан асыл сөздерді естісе болғаны, әр көшпендіге қолындағысын беруге әзір-тін.

Есентайдың үйіне бақытсыздық күтпеген жерден келеді. Өз малдарын жаппай коллективтендіруден құтқарам деп, көптеген рулас бүтіндей бір ауылдар Қытай, Моңғолия, Ауғанстан асып кетіп жатты. Сондай күндердің бірінде Есентайдың үйіне бірнеше адам келіп, аңшыға ғана белгілі болатын соқпақпен шекараға дейін малды байқатпай өткізуге көмектесуін сұрайды. Бұл үшін оған не малмен, не алтынмен болсын әйтеуір мол сыйлық беруге уәде етеді. Есентай үн қатпағаннан кейін, олар Есентайдың әйелі жағынан құда болып

келетіндерін алға тартады. Көшпенділер айтатын «Күйеу –жүз жылдық, құда-мың жылдық» дегендей ата жолының заңымен туысқандарына көмектессу әркімнің тікелей міндеті болып саналатын.

Есентай ұсынылған сыйлықтан бас тартып, оларды шекараға дейін шығарып салуға келіседі. Өйткені бұл сыйлықтың ыстық пен суыққа карамай мал баққан, бір қоныстан екінші қонысқа мал айдаған, мал басын көбейте отырып, ұрпақтан ұрпаққа қалатын көшпендінің ауыр еңбегімен жиналған байлық екенін түсінді. Бұл байлық шындап келгенде көшпендінікі, олардың әрқайсы мұны өз қалауы бойынша жұмсауына да болар еді ғой. Шындығына келсек, нақты осы мал көшпенділердің ұсақ ақшасы, азығы, киімі болды емес пе. Малды бала туған кезде, жақсы хабар үшін сүйіншіге берген, тойда, ат жарысына, күреске қатысқандарға жүлде ретінде қойған, қалыңмал төлеген, жеке шығып, өз шаңырағын көтерген жас отбасыларына сыйға тартқан.

Есентайды өзі қабылдаған шешімінен бас тартуға айныту бекер-тін. Содан Есентай Сәлимасы мен Күлкенге қайтып оралмайды. Ел арасында гу-гу әңгімелер тарайды: біреулер оның отряды

тосқауылға тап болып, қолға түсіпті десе, басқалары ол сотталып, ит жеккенге айдалып кетіпті десті, ал үшінші біреулері-ол Қытайда қалып қойды десті.

Тарихи анықтама: сол жылдары адамдардың мал-мүлкін милицияның айдауымен тартып алып, отырықшылық жерлерге жөнелтіп жатты. Колхоз мұқтажы үшін меніікке алынған малды сол жерде сойған, себебі бір жерге жиналған үлкен табынды азықтандыру мүмкін болмаған. 1933 жылға қарай 40 миллион мал басынан шамамен оннан бір бөлігі гана қалған.

Сәлима ешкімге де сенген жоқ, Күлкенін тәрбиелеп, күнін тек күтумен өткізді. Оның жүрегінде бір-ақ адам бар еді-ол өзінің Есентайы. Күлкен анасына хат жазып отырғанда, Жамал оған қызыға да қызғана қарайтын, халық айтады ғой «Анасы бар адамдар-ешқашан қартаймайды» деп. Сен нешеде болсаң да- анаң үшін сен өмір бойы бала боп қала бересің.

Жәмила

Жамал Жәмиланы алғаш кездестірген күннен бастап, оның сұлулығына ғана емес, сымбатты тұлғасына да таңданатын. Оның шашы көмірдей қап-қара, үлпілдек болатын, кей жерлері бұйраланып тұратын, аккұба жүзді, бет сүйегі шамалы шығыңқы әрі тар иекті, томпиған еріндері бантик тәріздес, бұлақ сылдырындай сыңғырлаған нәзік үнімен сөйлегенде адамды баурап алатын. Жәмила кейде оған ертегідегі пері немесе қандай да бір сиқырлы перизат сияқты боп көрінетін. Бұған оның білімділігі куә, ол араб, парсы, француз, неміс сияқты бірнеше тілдерді білетін. Соңғысын ол соғыс басталғаннан бастап, табандылық танытып, үйреніп алады. Сондай-ақ, ГТО нормасын беске тапсырып, көздеп, дәл атуды үйренеді. Бірақ, оның көзінде қандай да бір мұң бартын.

Жәмила - шешесі Айшаның туған сіңлісі боп келетін, тәтесі Аминаның қолында тұрды. 1937 жылы Жәмиланың ғалым-шығыстанушы әкесін домалақ шағым бойынша халық жауы ретінде қамап, жер аударып жібереді. Жәмиланың шешесі оның артынан кетеді, өйткені әкесі қатты ауырып қалады. Тергеу кезінде әкесі өзіне тағылған

айыптан бас тартады, осынысы үшін ол соққыға жығылады, ал бұл жағдай оның халін одан сайын ушықтыра түседі. Осылайша әлсіреген ағзасы тергеу изоляторында жұқтырып алған аурумен күресе алмайды. Айша жолда кетіп бара жатқанда, қатты ауырып, қайтыс болады. Шешесінің мүрдесі атаусыз бір станцияда жерленеді. Ал, Жәмиланың әкесі айдауда өледі.

Амина, өзінің әшекейлерін сатып, қуғындауға ұшырамауы үшін, Жәмиланы өз тегіне жазып алады да Қарағандыға көшіп келеді. Аминаның музыкалық білімі, атаққа лайықты әдемі дауысы бар-тын, бірақ ол сахнадан бас тартады. Ол, Жәмиланың өтпелі жасын және әке-шешесін жоғалтқан қайғысын ескере отырып, өзінің бүкіл өмірін соған арнайды. Жәмиланың жақсы білім алуына және болашақ мамандығын таңдауына көмектесем деп өзіне-өзі міндет қояды. Жәмиланы қайда оқытсам екен: музыка әлеміне ме берсем бе екен әлде әкесіне ұқсап, өз өмірін шығыстануға арнай ма екен деп ойланады. Өйткені Жәмила бала кезінен бастап, араб, парсы тілдерін білетін. Тілдерді үйреткен әкесі еді.

Амина қолынан келгенше Жәмиладан, оның әке-шешесінің өлімі туралы жасырады. Оны сенің әкенді жақында босатады, сосын анаң екеуі бірге келеді, бәрі жақсы болады деп алдайды. Әке-шешем неге хат жазбайды деген Жәмиланың сұрағына Амина ол жақта жазуға болмайды деп өтірік айтады. Жылдар өте келе, Жәмила бой жеткен кезде жасыру, оған қоса өтірік айту қиындай түседі.

Жәмиланың соғысқа барам деп шешкеніне не себеп болған белгісіз, дұрысы әділеттік іздеу сияқты. Ол өз әкесі сияқты Отанын сүйетінін, қиын сәттерде тылда бронь үшін отырмай, қолына мылтық алып, жерін қорғауға дайын екенін, өз отанына шын берілгендігін дәлелдегісі келді.

Жәмила майданға кетердің алдында Амина тәтесімен ұрсысып қалам ба деп уайымдады. Мұнысы үлкенді тындамандық еді, ол отбасында бұндайға жол берілмейтін.

Кезекті өзінің бір хатында Жәмила тәтесі Аминаға былай деп жазды:

Сәлеметсіз бе, Амина тәте!

Мен сізді қатты сағындым!

Уайымдамаңыз, мен аман-есенмін.

*Өзімнің алғашқы әскери марапатымды да алдым.
Иә, мені, өзіндей ғып тәрбилеген әкемнің Отанын
қатты жақсы көргенін дәлелдегім келеді. Мен-оның
қызымын, мұнымды өзі ісіммен дәлелдеуім керек.*

*Соғыста біз жеңеміз- бұл сөзсіз,
себебі шындық біздің жақта.*

*Және де мен, әкем туралы жазылғанның бәрі
қызғаныш пен өтірікке негізделген жала болып
шығады деп ойлаймын, иә, міндетті түрде
солай болатынына сенемін.*

*Әзірге сау болыңыз.
Сіздің Жәмилаңыз. 1943ж.*

Күлжәмила

Сол кездердегі жазмыш әрі сұм тағдыр ма болмаса адами құндылық ұғымын таңдаудан адасқан адамдар ма, өз қасиеттіліктерінен айрылады. Алайда, оның балалық шағынан бастап, басынан кешкен өмірінде қорқынышы мен қуанышы қатар жүреді. Осындай сынақтардан өтсе де, ол ажарқын, ашық, бауырмал, тек қана алға жүруге ұмтылатын жан болып қала берді. Төрт жасқа келгенде Күлжәмила екі жастағы бауырымен бірге жетім қалады.

1927 жыл болатын. Казкрайкомның хатшысы Голощөкин коллективтендіру жүргізу туралы партияның тапсырмасын қалай да орындап шығу үшін өз кеудемсоқтығын жасап қалуға тырысты. Партия қойған міндеттерге жету үшін, ол өзіне сеніп берілген учаскеге бар күшімді салып жатырмын деп, мәлімдей отыра, малдарды ғана емес, адамдарды да қыра бастайды.

Тарихи анықтама: Голощөкинді жақсы білетін тарихшы В.Л. Бурцев оны былайша сипаттайды: «Бұл нағыз қанішер адам. Мұны оның түрі де айтып тұр. Ол баскесер, қатыгез, партия тобында

тәкаппарлығымен ерекшеленетін, демагог әрі арсыз-тын. Ол қазақтарды мүлдем адам ғұрлы көрмейтін. Голощекин Қазақстанға келмей жатып: «Совет үкіметі жоқ, Кіші октябрь жасау керек» деп, есірді.

Ешнәрсе де іссіз қалмайды, әркім өз ісі мен қылығына жауап беруі тиіс. Голощекин 1939 ж.15 қазанда қамауға алынып, 1941 ж. 28 қазанда ату жазасына кесіледі. Айыптаудың ішінде коллективтендіру ісіндегі асыра сілтеу де болатын.

Әрине, миллиондап қаза тапқандар мен өмірін қор қылғандар қайтып келмейді, бірақ әділдік сезімі өшпей, өзінің бар күшін Қазақстанды көтеруге жұмсағандарды және бір шақыртудан өз Отанын қорғауға аттанғандарды білуге, еске алуға және құрметтеуге құқымыз бар.

Сондайлардың бірі Күлжәмила еді. Сол жылдардағы оқиғалар еміс-еміс есінде-тін, әлде көрген қорлықтары мен қорқыныштан ба, әлде екі жастағы бауырының жыласынан ба, әйтеуір оның бойында өзін-өзі қорғау түйсігі пайда болады, ол бауырын қатты қысып құшақтап, көзін

жұмып алатын. Ендігі жерде, ол әлі де болса өзін жоғары лақтырып, қағып алатын әкесінің күшті қолдарынсыз қалғанын түсінбеді, кейбір сәттерде бұларды оның рухы қорғап қалатын. Күлжәмила бұған мәз болатын, әкесі әрқашан қасында болатын және өзінің отбасын қорғайтын осындай әкесінің барына қуанатын.

Қарсақбайдың отбасы малды деп есептеуге келе ме, келсе бұл қандай өлшемдер бойынша өлшенді, бұл жағы ешкімге де белгісіз, бір күні бұл үйге қару асынған адамдар малын тартып әкетуге келеді. Олар қолдарындағы тізім арқылы бұйрықты қатыгездікпен орындайтындар еді. Қарсақбайдың қорасында екі сиыры, екі құлынды биесі, бір азбан және отыз шақты қойы бар-тын. Бұл шаруалықтың жартысы әйелі Бәнумен қоса берілгендер, екінші жартысы өз алдына шаңырақ көтеруге және бала туғанға байланысты, ата жолының ырымымен туыстары сыйға бергендер еді. Қазір де сол Бәнұы жүкті еді, бір-екі бас малды бала туғанда туыскандарын, көршілерін, жақындарын шақыру үшін соям деп дайындап қойған-тын. Қонақтар да құр қол келмеуші еді: біреуі мал атайтын, енді біреулері мүмкіндігінше сый-сыяпат жасайтын. Алайда, маңыздысы бұл емес, маңыздысы ежелден

келе жатқан қонақжайлық бойынша қонақтарды күтіп алу болатын.

Бірде жол жүріп келе жатқан орыс көпесі қонақ болып жатып, осындай салт-жораларды көргенде, былай деген еді: «Бұл қазақтар әпенді халық екен! Кез келген нәрсені сылтауратып, қонаққа келе қалатын көп туыстары болады екен, ал қожайын оларды күту үшін, барын беруге әзір екен. Бұдан байымайсың да, аштан да өлмейсің».

Кәмпескелеуге келген отряд Қарсақбайға да, Бәнуге да ештеңе түсіндірместен, қашадағы малды айдап шыға бастайды. Тек соның ішіндегі үлкені, бұл малдың Совет үкіметінің мұқтажы үшін компескелеуге жататын, ал Қарсақбайға өз еркімен колхозға кіру қажеттігін айтады. Кедергі жасау қасақаналық ретінде бағаланады, ал Совет үкіметі өкілінің талаптарына бағынбаған тұлғалар сол жерде атып тасталады деп ескертеді.

Алайда, бұл сөздер Бәнуге үшін түкке тұрмайтын еді, өйткені балаларымды қалай асыраймын деген аналық сезімі жоғары еді. Ол «Ой-бай, ой-бай! Балаларымды енді немен асыраймын?» деп, үлкендеуінің аяғына жылап жармаса кетеді.

- Ештеңе де білмеймін-деп, тәкаппарлықпен жауап берген үлкені, сөзін жалғастырып: «Совет еліндегі көп адамдар аш, ал сендер, май жеп, семіргенсіңдер»-дейді де, Бәнуді өзінен итеріп, айқай салады: «Мына құтырған қаншықты алыңдар менен!». Осы тұста шыдамай кеткен Қарсақбай үлкеніне ұмтылып, жағасына жармаса кетеді: «Ал сен қыршаңқы итсің! Үйіме келіп, малымды тартып алып, балаларымды аш қалдырғаныңмен қоймай, балағаттайын дедің бе!».

Бұдан артық Қарсақбай ештеңе айтып та үлгермейді. Арт жағынан жүгіріп келген солдат Қарсақбайды қарақұсынан мылтықтың дүмімен ұрып жібереді. Қарсақбайдың денесі босаңсып барып, құлап түседі де аққан қан қара жермен жылжи жөнелді. Бәнү оның басын жерден көтеріп алғанда, Қарсақбайдан дем кеткен еді.

Бәнү сынарынан айрылған аққудай, айналасындағылардың құлағын тұндырар жантүршігерлік ащы айқайымен, жылап қала берді. Отряд бәрін алып ап, түк болмағандай, борышымызды орындадық дегендей кете барады. Есеңгіреген Бәнуден қан кетеді, сөйтіп ол көп қан жоғалтқаннан қайтыс болады.

Күлжәмила мен оның бауырын Бәнудың бауыры Олжабай асырап алады. Өзінің төрт баласы болса да, ол бұларды жалғыз тастап кетуге дәті бармайды. Күлжәмилаға нағашы болып келетін ол елдің салтымен өзіне үлкен жүк артылғанын ұғады. Өйткені ол қарындасы Бәнуды қатты жақсы көретін, марқұм күйеу баласы Қарсақбайды адал, еңбекқор адам ретінде сыйлайтын.

Прибалтика 1944 ж.

Қарлығаштар

Режицко-Двинск операциясының басты міндеті Прибалтикадағы неміс әскерлерін талқандау үшін жағдай жасау болатын, ал бұл екі кезеңмен өтті. Бірінші кезеңге артиллериялық дайындық енді, оның мақсаты – алғы шептегі неміс бөлімдерінің орнын ауыстыруға жол бермеу, сондай-ақ Совет әскерінің шабуылына қарсылық көрсету болды. Екінші кезеңде, осы бағыттағы жетістікті дамыту мақсатында бесінші танк корпусының негізгі күштерін енгізуге шешім қабылданды. Жаудың негізгі күшіне тойтарыс берілсе де, неміс командованияесі талқандалған бөліктерін бір жерге топтастырып, Совет әскеріне қарсы күшті соққы беру бойынша шара қолдануды тоқтатпады.

Осыған байланысты, Совет командованияесі танктері бар жылжымалы топ құрды, бұл топтың мақсаты – талқандалған неміс бөлімдерінің қосылуларына жол бермеу болатын.

Жамалдың танкісі жөндеуден шығып, экипаж ұрысқа толық дайын еді. Бүкіл танк взводынан тек соның экипажы ғана аман қалды. Олар өз

бөлімшесіне, яғни майор Малышевтің танктік барлау ротасының құрамына қайтуға асықты.

«Қарлығаштар» деп аталатын Жамал экипажының арқасында жауынгерлік шайқастар аз болмады, қыздар өздерін батыл танкшылар ретінде ғана емес, сондай-ақ толық жауынгерлік дайындықпен жаумен шайқасуға әзір әбден жаттыққан жауынгерлік механизм екендерін де көрсетті. Мұндай дайындық олардың өмірін әлденеше рет құтқарып қалды.

Жамал өзінің танкын тағы бір рет айналып шығып, люк арқылы танктың ішіне түсті де радистке бұрылды:

- Жәмила, «Сохатыймен» байланысқа шық. Бұл майор Малышевті шақыратын белгі еді.

- Дайынмын –деп, баяндады Жәмила.

- «Сохатый», бұл - «Қарлығаш». Ұшуға дайынмын - деп, жауынгерлік көңіл күймен баяндай бастады Жамал.

- Токтат, «Қарлығаш». Оңтүстік – батыстан үш кадам жердегі орманшылықты уақытша тірек қылыңдар- деп, салқын әрі қысқа бұйырды майор Малышев. Дей тұрғанмен оның өзі де Жамал

экипажының оралуын қатты күткен-тін, бұндай жағдайда осындай шешім қабылдау қажет еді.

- Қалайша? - деп, көнбеуге тырысты Жамал.

- «Қарлығаш», бұл бұйрық. Сен менің сол жердегі көзім мен құлағымсың. Жағдайды өзіңіз жақтағы «тарақан» қимылы бойынша баяндап отырыңыз.

Майор Малышев дауысымен қанша сес көрсетуге тырысса да, түк шықпады.

- Құп болады - деп, жауап қатты Жамал.

Майор Малышев ақпараттың жайылып кетуіне жол бермеу үшін әрі байланысты қосып алу жағдайында жаңылысып қалмау мақсатында, пайдаланатын сөздер мен оның мағыналарын өзі ойлап тапқан еді. Міне, енді қазір «тарақан» туралы айтқанда, майор неміс танктерінің жылжуы дегені-тін, ал «үш қадамдағы жерді тірек қылындар» дегені, негізгі сөзі «тірек қылу» ол жерде жау күштері орналасқан дегенді білдірді. «Үш қадам жер» - дегені 30 километр, ал «орманшылық» дегені – полк штабына жүгініндер дегенді білдірді.

Полк штабында оларды, талқандалған неміс бөлімдеріндегі жеке жатқандарға соққы беру

кезінде жауынгерлік қолдау көрсету үшін алға жылжу туралы шұғыл бұйрық күтіп тұрды. Олар Оңтүстік-батысқа қарай, сол жердегі фашистік құрамаларды тірек еткендерді қосу үшін, өтуге тырысты. Алайда, бұл учаске тұтас қорғаныс майданы болмағандықтан, фашистердің бір жерге жиналуына жол бермеу үшін Совет әскерінің шабуылын тоқтатпау туралы шара қолданылды.

- Күлжәмила, қираған көпір ауданына қарай жылжимыз - деп, бұйырды Жамал, – ол жерде біздің әскерлер соғысып жатыр. Қашаудың шетімен өтсең, сол жерде одан арғы қимылдар туралы ақылдасамыз.

Күлжәмила, бір қарағанда кіп-кішкентай қыз болғанына қарамастан, ширақ қимылдап, муфтыны басып, өзінің танкісін берілген бағытқа қарай жүргізе жөнеледі.

Механик-жүргізушілердің жеделдетілген курстарындағы ең үздігі де Күлжәмила болатын. Осы жерде оның тракторшы болған тәжірибесі де іске жарады, алайда оның «Тракторшылар» киносындағы кумирі Марьян сияқты алдына қойған мақсатқа жетпей, тыншымайтын мінезі де бар-тын.

Нұсқалған шепке шыққан соң, Күлжәмила өзінің «Қарлығашын» тоқтатады. Немістер бұзып өту мақсатымен, өз күштерін қайта топтастырып, пулеметтік сегіз ұя орнатады да шабуылға көшуге мүмкіндік бермей сол жерден біздің әскерге оқ жаудырады.

Жамал, жағдайды бақылап, шабуылға шығуды шешеді, сөйтіп жаудың пулеметтік ұясын құртпақ болады.

- Күлжәмила, газды бас! Пулеметтерді талқанда!

Күлжәмила муфтыны басып, газды беріп қалғанда, «Қарлығаш» тұрған орнынан жұлқи қозғалып, жауға қарай ұша жөнеледі.

- Күлкен, жарылғышты оқта! - деп, бұйырды Жамал, шолу секторынан көз алмай.

- Дайынмын - деп, жауап берді Күлкен.

- Ат! - деп, команда берді Жамал.

Жәмила иек астынан бірдеңені мінгірлеп, пулеметтен оқ жаудыра бастады. Экипаждағы бүкіл жауынгердің қимыл үйлесімі мен жауынгерлік рухы ұштасып жатты. Жауынгерлік тапсырманы орындаудың кепілі де осы еді.

Роты командирі Семчук бас көтертпей жатқан пулемет оғына қалай қарсы тұрарын білмеген-тін. Бір пулемет ұясын дәл тигізіп, жоқ қылып жібергенін көрген ол, шет жақтағы танкті байқап қалды, қатты жылдамдықпен алға жылжып келе жатқан танк, өз пулеметінен оқ жаудыруын тоқтатпады, мұны көрген неміс солдаттары айғай-сүреңге сап, шебін тастай, қаша жөнелді. Сол кезде Семчук «Отан үшін! Ура!» деп айқайлап, өз ротасын шабуылға көтерді.

Бұл ұрыста Күлжәмила жаудың бес пулеметтік ұясын талқандап тастады.

Ұрыстың аяғына қарай солдаттар, танкшылардың батыл да дер кезіндегі көмегі үшін алғыс айтуға жапырлап, танкке жүгіріп келеді. Танкіден қыздар шыққанда, олардың таңданысына шек болмайды. Ең бірінші жүгіріп келген Семчук өз көзіне өзі сенбей, не істерін білместен, сасып, тұрып қалады. Сосын барып, «Қайдан боласындар, қыздар?»-деп, қыздарды құшақтай кетеді.

- **Қазақстаннан** - деп, жауап берді Жамал, оның гимнастеркасында «Қызыл жұлдыз» ордені мен «Батырлығы үшін» медалі жарқырап тұр еді.

Тобырды жара «Қарлығаштарым менің!» деп, айқайлап Топатай да жүгіріп жетеді.

- Қай жерден боласыңдар? –деп, қазақша өз тілінде сөйлей жөнеледі Топатай.

- Қарағандыдан –деп, жауап береді Жамал.

- Мен де Қарағандыданмын – дейді, Топатай.

Сол кезде Топатайдың көзінен солдат жасы сорғалай кетеді. Ол көз жасына ерік бергеніне, ұялмады, себебі бұл қуаныштың көз жасы еді. Бұл қылығын сол жерде болғандардың бәрі түсінді, кейбіреулері жерлестердің кездесуіне қызғана қарады. Кеудесін мақтаныш кернеген Топатай, өзімен қатар тұрған аға сержант Прохоровқа бұрылып: «Көрдің бе, менің жерлестерім қандай! Немістерді қырғанын айтсаңшы!».

Топатай танкышы қыздармен әңгімелескісі келіп еді, әңгімесі ұзаққа бармады. Әлде оған солай көрінді ме. Соғыстың аты соғыс. Алда жауды соңына дейін талқандау міндеті тұрды.

Тарихи анықтама: Режицко-Двинский операциясында Совет әскері 190-200 км-ге алға жылжыды. Бес күшті қорғаныс шебін бұзды, 5261 елді мекенді, соның ішінде 7 ірі және 16 шағын

қаланы жаудан азат етті. Жаудың 900 қару-жарағы мен минометі, 92 танкісі жойылды, 663 қару-жарақ пен минометті, сондай-ақ 53 танк пен өздігінен жүретін қаруды басып алды.

Жеңіске жетуге аз қалса да, кімнің соңына дейін жететіні белгісіз еді. Солдат тағдыры маңдайына жазылған әрі фашист езгісінен азат етіп, жеңіспен үйге оралған адам бақытты жан болатын. Алайда, әрбір жан бірінің артынан бірі сұм соғыстың соңына дейін баруға әзір-тін. Өзі қыршынынан қиылса да, оның жауынгерлік досы, сұм соғыста шейіт болғандарды ұмытпай, еске сақтап, бейбіт заманда өмір кешсін деген ойы еді.

Жүрегі мен ары таза
Қыздардың тағдырынан мен
Сынақта сүрінбеген
Қазақстанымды көремін.
Бұл жерде сатқындық пен
өтірікке жол жоқ
Бұл отанға берілгендік қасиет
Ана сүтімен келген
Әр ана сіңлісін, ағасын
Ешкімге бермеген.

Ұлын ешқашан да
Балалар үйіне тастамаған
Әр ұрпақ бойында
Қанмен сіңген
Ана сүті болады
Алайда, өмір тізбегі
Күрт үзілді, адамдар
Бірін-бірі қаралап
Күнәға бой ұрды
Жетімдікке ешқашан да
Жол бермеген
Дала заңын
Ата жолын
Ұмытты
Мол байлыққа
толы өлкені
Ешкім о дүниеге
Қалтасына салып әкетпеген
Ойланыңдар адамдар,
Қазақ атты ұлы текке
Лайықты болыңдар!
Сонда ғана бірлік рухы оралар
Қазақ елі одан әрі гүлденер
Алтын адамның тегі
Жаңғырар!

**КОГДА ВЕРНУТСЯ
ЛАСТОЧКИ**

ПРЕДИСЛОВИЕ

Много вопросов рождается, когда мы говорим о Великой отечественной войне. Почему началась, кто допустил, как, где... и так до бесконечности.

Несомненно, эти вопросы важны, но за этим всем мы забываем о главном. Почему мы так мало знаем о тех, кто воевал? Об их подвигах, судьбах и об их смерти во имя нашего с Вами светлого, мирного будущего, в котором мы живем? Ведь именно их короткая, достойная уважения и памяти жизнь, является и должна быть предметом для размышления о ценности, святости и преданности своей Родине. Ведь никому неизвестно расстояние между жизнью и смертью, как неизвестно, что будет завтра. Поэтому надо беречь и передавать из поколения в поколение наследие, оставленное нам предками, без которого не будет будущего.

Надо только вдуматься, сколько им было лет, через какие жизненные и военные испытания их провела судьба. А ведь у них тоже были свои планы и мечты! Пойти учиться, работать и просто радоваться весенним лужам, летнему солнцу, осеннему листопаду и белому снегу, праздникам и народным гуляниям. А еще встретить свою любовь

и стать родителями! Но многим из них эти чувства остались неизвестными.

Годы проходят неумолимо вперед и с ними, к сожалению, нас покидают участники Великой отечественной войны и труженики тыла, которые ковали победу самоотверженным трудом с лозунгом «Всё для фронта, всё для победы!». Это целая эпоха, страница нашей с Вами истории, которую сейчас хотят осквернить и переписать на свой лад. А порой обычное человеческое безразличие, которое прячется за обыденностью мещанской жизни, ссылаясь на простое «кому это надо?» И это страшно. Поколение, которое перестает читать, интересоваться историей, а живет только в своё удовольствие. Мы не должны допустить этого или мы – недостойные потомки героев освободителей, чье имя Советский солдат.

Впервые о девушках-казашках с Карагандинской области, которые во время Великой отечественной войны били врага в составе танкового экипажа, земляки узнали из областной газеты «Советтік Қарағанды» от 22 августа 1944 года. Материал был прислан с фронта младшим сержантом Жунусовым Топатаем. Восхищаясь их мужеством, он писал:

«Отважные подвиги девушек младшего сержанта Жамал Байтасовой, Кулькен Токбергеновой, Кульжамилы Талканбаевой и радистки-пулеметчицы Жамили Бейсенбаевой – преисполняют гордостью Казахский народ. Пусть и дальше возносится слава казахских девушек-танкисток!»

Народная мудрость гласит: «Қыз туса - елдің көркі» – «Если родится девочка - это гордость нации». Именно эта народная мудрость не давала покоя писателю-фронтовику Калмухану Исабаеву, который сам прошел терни военных дорог и невзгод. После победы он еще шесть лет служил комендантом в немецком городе Ильменау. Как никто другой, он понимал каким мужеством должны были обладать эти девушки, которые к тому же мастерски управляли танком и били врага на поле боя.

В канун тридцатилетия великой Победы он написал в газету «Қазақ әдебиеті» статью о героических девушках. Описывая их подвиги, которые стали известны благодаря младшему сержанту Топатаю Жунусову, смелые девушки стали не только достоянием газеты «Советтік Қарағанды», но и всего народа. Обеспокоенный

их судьбой он в своей статье задает вопросы: «Кто они эти девушки? Какова их судьба?» Через газету он обращается ко всем читателям и просит откликнуться тех, кому что-то известно об этих девушках. Возлагая надежду, он просит редакцию оповестить его, если что-то станет известно. Но, к сожалению, никаких известий в редакцию не поступило. И тишиной на 45 лет протянулся этот крик души.

Только в феврале 2019 г. журналист Дина Игсатова забьет в колокол, посвящая свою статью этим прекрасным, смелым казашкам, служившим в танковых войсках. С гордостью за своих землячек и с сожалением о безразличии участия Министерства обороны в оказании помощи по сбору материала не только о них, но и обо всех участниках Великой Отечественной войны, которые являются ярким примером самоотверженности, она обращает внимание на наше отдаление от исторических фактов.

ҚАЙДА ЕКЕН, ҚАЙДА СОЛ БАТЫР ҚЫЗДАР?

Құрметті редакция! Жақында мениң қолыма «Советтік Қауағанды» газетінің 1944 жылдың 22 ағусты күнгі саны түсті. Онда Г. Жунисов деген сержанттың «Танкіші қазақ қыздары» деген шағын мақаласы жарияланды. Әскери тілші хабарының тақырыбында аталған әскери мамандықтың несі болды деп Жамал Байтасова, Күлкен Токбергенова, Құлжампа Талқанбаева және Жәмилә Бейсенбаева деген қазақ қыздарының атын атады.

«Омируаида «Батырларым

үшін» медалі жарқыраған командир, кіші сержант Жамал Байтасованы біздің бөліміміздің жауынгерлері тегіс біледі. Сөзге шешен, іске шебер жауынгер Жамал аулым жауға қарсы ұрыстарда ерліктің, табындылықтың, қажырдылықтың үлгілерін көрсетуде.

Танкішілер шабуылға шығып, немістерді қаладан жөңкілте қуды. Литваның сөндісәулетті қалаларын жеңдеттер аяусыз талқандаған екен. Бір кезде Жамалдың танкі жаудың күтпеген жерінен шығып, фа-

хис ок ататын ұяларының үнін өшірді», деп жазылған алғи мақалада қазақ қызының ерлігі жөнінде.

Автор Күлкен Токбергенованы «Орта бойлы, күлім көз. Жаудың тылына кіріп, танкітерге жол аштың, жаудан етің» әкелетін барлаушы болды, барлау жұмыстарында командованиенің тапсырмаларын батырлықпен орындағаны үшін үш рет наградталды» деп таныстырып келеді де Күлкеннің өзінен сөз береді. Ол өзі туралы: «Танкіге мініп жауға шабуыл

жасадық, немістер күтпеген жерден берілген қатты соққыға табан тіреп қарсылық көрсетуге шамасы келген жоқ, зеңбіректерін тастап қаша жөнелді. Бұл күнгі ұрыста жаудың ондаған солдатты мен офицерінің өлігі жайран қалды, көп олжа қолға түсті. Командованиенің бұйрығы абыроймен орындалып, танк бөлімінің алға басылуына жол ашылды», — деген.

Мақала авторы бұдан кейін бөлімішедегі танкіші қазақ қызы Құлжампа Талқанбаеваның ерлік істеріне тоқталған. Ол бір күнгі болған ұрыста

жаудың бес атыс ұясын жойған. Құлжампаға қоса бұл мақалада радист-әулетінің Жәмилә Бейсенбаева деген әжегі қыз жайында да дерек бар.

Сонда бұл қыздар кімдер? Осынау батыр қыздардың соңғы тағдырынан хабарсызбыз. Ұлы жеңістің 30 жылдығы қарсаңында осынау бір ержүрек қыздар есімін білетін жандар табылып қалар деген үмітпен «Қазақ әдебиеті» газеті арқылы іздеу салып отырмыз. Сол себепті осы мақалада аттары аталған жауынгер қыздардың өздері, не болмаса аларды білетін адамдар табыла қалса, «Қазақ әдебиеті» газетінің редакциясына хабарлауын сұраймыз.

Қалимқан ИСАБЕВ,
жазушы.

Қаһарманларға халық махаббаты қашанда ыстық.
Суретте: Москвадағы Бельгия солдат қабыры басында.
Суретті түсірген Х. Қожамбердиев.

Топтыгин

Очень редко, но бывают передышки между контрударами и фарсированными артобстрелами, как затишье перед бурей. И тогда, от усталости и бессонных ночей, солдаты засыпают прямо в окопах, обняв вместо подушки свое боевое оружие.

Но связистам не до сна, они проверяют нет ли обрывов, налаживают новую связь. Вот и сейчас к окопам шел смуглый, поджарый, слегка пошарпывающей походкой солдат. Часовой, увидев его, сразу стал будить старшего сержанта Прохорова, который спал рядом, скрутившись в калачик.

- Петрович, Петрович! – теребя его за плечо прошептал часовой, – к нам кто-то идет!

Федор потянулся, потер глаза и позевывая, обратился к своему земляку часовому Никодишину:

- Николай! Когда ты поймешь что надо докладывать по уставу, как положено военному? Товарищ старший сержант – мол, так и так.

- Ну ладно Петрович! Никого же рядом нет и никто не слышит.

- Эх Коля, Коля! Я ему про Ерёму, он мне про Фому! Вот Коля, не быть тебе сержантом или еще лучше старшиной. Вернешься домой с чистыми погонами.

- Дай Бог вернуться домой! – подхватил его слова Никодишин, - меня дома и без сержанских погон примут!

- Эх, Николай! Не понимаешь ты сути дела, - продолжал Прохоров. Ты что думаешь, один вернешься с войны? Все парни будут нарасхват. А девушки как рассуждают? Сержант - значит командир. А командир кто? Человек, который умеет командовать и управлять, который у всех на виду. А это брат, самое главное для девушек! То, что то ей достался самый лучший, значит, остальные будут завидовать.

- Да какой я командир? Я и не люблю командовать, - не успокаивался Никодишин.

- Ладно, Коля.

Отряхнувшись и поправив гимнастерку под ремень, Федор посмотрел на Никодишина, который слегка растерявшись от его взгляда, вытянулся по стойке смирно.

- Ну показывай. Где, кто и куда идет, – с тоном недовольствия сказал Федор. Никодишин вытянул руку в сторону идущего.

- Вон!

Прохоров, взглядываясь, произнес:

- так это же Топтыгин – наш герой!

Младший сержант Жунусов спрыгнул в окоп со словами:

- Всем здарсьте! И обнял Прохорова .

- Ну, как дела, герой? Неужели надо готовиться к наступлению? - спросил Федор Жунусова.

- Да, все хорошо. Комбат приказал проверить связь перед боем, а насчет наступления не знаю.

- Вот, учись Коля от Жунусова! Младший сержант, а грудь в орденах и медалях. Приедет к себе домой – все девчонки возле него табуном ходить будут, – неумолкал Федор, все нахваливая Жунусова.

- А почему «Топтыгин»? – спросил Никодишин. Вроде не такой здоровый как медведь, да и не вижу, чтоб косая сажень в плечах. И не косалапый вроде?

- Темнота ты, Коля. Зовут его Топатай. Просто когда он совершал свой подвиг под шквальным огнем немцев, командир, наблюдая за Топатаем в бинокль, от переживания вместо имени произнес: «Молодец Топтыгин!» Так за ним и приклеилось это прозвище.

- А что за подвиг он совершил? – спросил Никодишин .

- Да никакой не подвиг и не герой я вовсе. Просто выполнял свой долг, – оправдывался Жунусов. Но его прервал Прохоров.

- Подвиг, подвиг! Молодец, всех нас тогда спас, да и фашистов подмял под артобстрел. Об этом даже в газете написали. Рассказываю!

Было это под деревней Юзефов. Несколько танков, прорвавшись вместе с десантом пехоты и выбрав для себя удобное место, устроились в засаде и начали вести огонь прямой наводкой. Вдобавок пехота вела огонь из пулеметов так, что головы не поднят. Тем самым они мешали нам вести встречный бой с основными силами немцев. И как назло, под обстрел танков попала наша повозка, в которой была радиостанция.

Необходим был огонь батарей для подавления огня танков и их пехоты. Вот тогда то Топатай и полез под этот шквальный огонь. Как фрицы только не старались подстрелить его! Но наш Топатай как лиса - так петлял, делая перебежки, что я аж взмог от переживания! Особенно, когда одна вражеская пуля всё-таки ранила Топатая, но он всё равно ползком пробрался к повозке, достал радиостанцию и передал артиллерии данные расположения танков и пехоты. Ну и наши артиллеристы их в капусту и пошинковали! А Топатая представили к ордену отечественной войны второй степени. Вот так это было.

- Да, молодец, так молодец! - высказал свои слова восхищения Никодишин, который прибыл из пополнения как три дня и многих еще не знал. Да и не освоился еще. Поэтому его и держал возле себя старший сержант Прохоров, молодого и необстреленного, который еще и земляком был. А на войне встретить земляка – всё равно, что дома побывать.

- Давай покурим, что ли? – предложил Топатай Федору.

- Так ты же не куришь? – удивленно посмотрел Федор на Топатая.

- А я рядом посижу. Когда еще такой случай доведется, – улыбаясь ответил Топатый.

- Ты прав, – сказал Федор. Достал свой кисет и закрутив самокрутку, закурил.

- Вот ты говоришь что я герой, – начал разговор Топатый. А я восхищаюсь своими землячками! Вот они – герои! Целый танковый экипаж – и все из Карагандинской области. А как они воюют! Бьют немца с такой ненавистью, будто всю жизнь воевали. Они ведь еще девчонки, им бы замуж да детей растить. А они бьются вместе с нами... Я так думаю, это их материнский инстинкт так ведет их в бой. Чтобы разбить врага до конца и показать им что никто не помешает им в будущем жить, любить и растить своих детей. Если честно, Федор, я про них в газету написал и отправил на Родину. Пусть все знают как наши девочки бьют фашистов! И стих посвятил, хотя никогда раньше не писал.

- Это ты правильно сделал, молодец! А стихотворение прочитаешь? – затягивая самокрутку спросил Федор.

Топатый встал и прокашлившись, начал читать.

С простор Сары Арки Вы прилетели

Родные ласточки мои.

Чтобы врага мы победили

Вы сами в этот бой пошли.

Не зная страха и пощады

Врага Вы брали на таран.

Такой они отваги не видали,

И ваш завидев экипаж,

Фашисты в панике бежали.

Такой вселяли в них Вы страх.

- Это ты очень хорошо написал, - покашливая сказал Федор, - конечно я помню этих девочек-танкистов. Дали они тогда фашистам прикурить!

- Ладно пойду я, а то засиделся с вами, - попрощавшись, Топатай пошел сторону командного пункта.

На душе у него было радостно от теплых слов Прохорова в адрес его землячек. И от гордости за них, за Ласточек, он сам не понял как запел. А потом вдруг вспомнил слова напутствия, которые говорила ему мама. Остановившись, он поднял

голову к небу и раскрыв ладони произнес: «Пусть хранит Вас Всевышний, где бы Вы сейчас не были. Будьте здоровы и счастливы! И пусть Ласточки вернуться домой. Аминь». И раскрытыми ладонями провел по лицу. После чего, он словно с чувством выполненного долга ускорил свой шаг, будто нагонял то время, что провел в кругу боевых товарищей.

Топатай еще не знал, что уже завтра ему придется во время боя под вражеским огнем проводить ремонт 12 обрывов линий связи, чтобы командиры могли корректировать взаимодействия сил для успешного исхода боя. И то, что он будет представлен командованием к медали – За отвагу.

Советтік Қарағанды

КК(б)П ҚАРАҒАНДЫ ОБКОМЫНЫҢ, ГОРКОМЫНЫҢ ЖӘНЕ ЕҢБЕКШІЛЕР
ДЕПУТАТТАРЫ ОБЛЫСТЫҚ КЕҢЕСІНІҢ ОРГАНЫ

116 (23'6) | Сейсенбі, 1944 жылғы 22 август | VII-жыл шығуы
жеке саны 20 т.

ТАНКШЫ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ

Улы отан үшін ұрыстарда қазақ қыздары да мәңгі өшпес даңқ бөленуде. Олар өздерінің жастығына карамастан азуақытта соғыс техникасын меңгеріп танкшы ұшып, атқыш және даңқты барлаушы болып алды.

Солардың бірі омырауында „Батырлығы үшін“ медалі жарқыраған командир кіші сержант Жамал Байтасованы көресіз. Жамалды біздің бөлімшенің жауынгерлері тегіс біледі. Сөзге шешен, іскішесер, жауынгер Жамал зұлым жауға қарсы ұрыстарда ерліктің, табандылықтың, қажырлылықтың тамаша үлгілерін көрсетуде.

Танкшылар шабуылға шығып, немістерді қаладан жеңілте куды. Литваның сәнді-сәулетті қалаларын жеңдеттер алусыз талқандаған екен. Бір кезде Жамалдың танкісі жаудың күтпеген же-

—Танкке мініп, жауға шабуыл жасадық, немістер күтпеген жерден берілген қатты соққыға табылып реп қарсылық жасауға шамасы жетпелген жоқ. Зеңбіректерін тастап қаша жөнелді. Бұл күнгі ұрыста немістердің ондаған солдаттарымен офицерлерінің өліктері жайлап қалды, көп олжалар қолға түсірілді. Командованненің бұйрығы бойынша срындалып, танк бөлімінің алға басуына жол ашылды, дейді Күлкен өзінің әңгімесінде.

Бөлімшедегі танкшы қазақ қызы Кұлжамилә Талқанбаеваның ерлік істері ерекше көзге түседі. Ол бір күнгі болған ұрыста жаудың 5 атыс уясын жойып жіберді. Кұлжамилә атақаға шыққанда сондай шеберлікпен алға ұмтылады. Осылардың ішінде радис, пулеметші Жамила Бейсенбаева да өзінің қызметін жақсы атқарды.

Экипаж. 1943 год

Добытые разведданные сходились в одном – немцы планируют провести стратегическое наступление на Курском выступе. В этой части Советским командованием были приняты усиленные меры по недопущению внезапного наступления фашистами, а также совершения ими боевых вылазок, целью которых было выявление боевой готовности и обнаружение пробелов в нашей обороне. В связи с этим выставлялись боевые дозоры в составе танковых экипажей.

Неизвестно, как развернулись бы события того боевого дозора экипажа Жамал, если бы не вездесущая Кулькен, которая была заряжающей в экипаже, а её характер «знать всё и владеть информацией», просто не давал всем покоя. Она всегда, где бы не находилась, как говорится, заводила одну и ту же пластинку.

- Жамал, может я уже схожу, узнаю, что и как, осмотрюсь?

- Кулькен, вот что тебе не сидится? – одернула её Кульжамиля, механик-водитель танка.

- Нет, Вы посмотрите на неё! Она так говорит, будто мне делать нечего, - затараторила Кулькен, – ты что у себя в ауле ездешь на танке? Все ямы, овраги знаешь? Или ты раньше здесь бывала? Я, между прочим, в первую очередь о тебе беспокоюсь, чтобы ты вела нашу «Ласточку» и на пути не было никаких сюрпризов. Помните, что говорил наш преподаватель младший лейтенант Осипов? «Изучение местности и использование ее рельефа» – залог успеха в бою.

- Жамал, да пускай сходит, - обратилась Жамиля, радист-пулеметчик экипажа. А то её писклявый голос перебивает любую волну и я уже ничего не слышу.

- И не писклявый у меня голос, - возразила Кулькен.

- Всё, прекратили дебаты, – прервала зарождающийся спор Жамал.

Она хорошо помнила обгоревшее лицо и руки младшего лейтенанта Осипова, который под Москвой из горевшего танка вел огонь. Он преподавал им военную топографию и материальную часть танка, и из-за отсутствия достаточного наличия топлива для проведения ночных учений он заставлял

сбивать фанерный каркас под вид танка и бежать всему экипажу, при этом каждый член экипажа одной рукой поддерживал каркас. Так он хотел добиться того, чтобы экипаж стал одним целым, и каждый понимал, что от правильности действий зависит их жизнь.

- Так, Кулькен, пойдешь, осмотришься. Далеко не уходить, в радиусе 500 метров.

- И будь осторожна, - давала наставления Жамал.

А у Кулькен уже горели глаза. Словно лиса, она юркнула в темноту как в родную стихию и исчезла.

Не часы, а каждая минута ожидания была настолько утомительна, что Жамал начала себя корить, что разрешила пойти Кулькен в разведку. Но с другой стороны, несение боевого дозора охватывало в себя владение обстановки и пресечение действий врага, а сидя в танке этого не сделаешь. Конечно, правильно проведенная экипажем маскировка танка давала им шанс оставаться незамеченными, но и сидеть ждать - не самое лучшее решение во время войны.

Ведь они были как сестры, все вместе призывались с Карагандинской области.

Историческая справка: Точной цифры о женщинах, участвовавших в Великой Отечественной войне с фашистскими захватчиками нет, но исследователи сходятся во мнении, что в рядах Советской армии служило около миллиона женщин. При этом основной призыв женщин в армию начался в 1942 г. Именно в июне 1942 г. вышел приказ Народного комиссара обороны Союза ССР №0459 «О замене отдельных должностей в автобронетанковых военно-учебных заведениях и в тыловых учреждениях Красной армии военнослужащих мужчины вольнонаемным составом и женщинами».

Как по всему Казахстану, так и в молодом шахтерском городе Караганде, военкоматы были переполнены добровольцами, что рвались в бой защищать свою Родину. Люди замирали возле рупоров, слушая сводки, и с трепетом вслушивались в каждое слово. Женщины заменяли своих мужей, братьев, а порой и сыновей. Они спускались в шахты, осваивали тяжелые профессии, вставали у станков и совершали трудовые подвиги, понимая, что только так они могут помочь своим любимым, которые проливали кровь в жестоких боях. Молодые

девушки рвались на фронт, оканчивая ускоренные курсы медсестер, радисток, снайперов.

Жамал не в первый раз приходила в военкомат и подавала заявление о зачислении ее в ряды Красной армии и отправки на фронт. Приводя в доводы, что она комсомолка, является бригадиром тракторной бригады и то, что её отец ушел на фронт добровольцем и бьет врага – оказывались тщетными. Ей всегда отказывали. Она не знала, как назвать то, что в один прекрасный день её заявление приняли и в одночасье зачислили в ряды Красной армии, при этом направив на ускоренные курсы механиков-танкистов вместе с другими девочками, с которыми она познакомилась в военкомате. Было ли это стечением обстоятельств или на это повлиял вышедший приказ № 0459? То ли это было судьба, которая свела их вместе, чтобы они вместе били врага плечом к плечу? Жамал была рада, что она всё-таки добилась своего и поедет на фронт. Пусть и не сразу, а после окончания курсов. Получив обмундирование, Жамал пригласила к себе домой Кульжамилю, Кулькен и Жамилю попить чаю и подшить форму. И пока девочки примеряли форму

и ушивали ее, она решила написать письмо папе и поделиться этой новостью.

Здравствуй мой дорогой, единственный папочка!

Как ты? Надеюсь, у тебя все хорошо

и ты жив и здоров.

Я очень этого хочу. Береги себя.

Ведь кроме тебя у меня никого нет.

Не обижайся, пожалуйста, и не ругай меня.

Ты всегда меня учил быть честной и ответственной. Быть примером для своих товарищей. Поэтому, милый мой папочка, меня зачислили в ряды Красной армии и направят на учебу механиков водителей-танкистов.

Обещаю тебе, что я буду стараться беречь себя и не буду лезть куда не попадя. Вот то, что я не залезу на макушку дерева, я тебе точно обещаю.

Жамал вспомнила, как в возрасте 5 лет она залезла высоко на дерево, а слезть не смогла. И от страха высоты она вцепилась в дерево так, что не только пошевелиться, но и пискнуть не могла. Все внизу бегали, звали, искали её. А она смотрела на них, но ничего не могла поделать. Сколько бы она просидела так на дереве и сколько бы продолжались её поиски неизвестно, если бы не сандалик,

который соскочил с её ноги и упал на голову папе. Асан, так звали папу Жамал, как раз стоял под деревом и не знал, что ему делать, от волнения он ни о чем не мог думать. Только одна мысль была в его голове: «Только бы моя Жамал, мой аленький цветочек нашелся бы». Когда ему на голову упал сандалик его дочери, и он увидел свою Жамал, висевшую на ветке, её маленькие черные глазки захлопали и как бы говорили: «Пап, я тут. Только не ругайся, пожалуйста». Асан еле устоял на ногах от увиденного. «Доченька, Жамал, только не шевелись. Сейчас папа тебя оттуда снимет» – заговорил он. И, сам не помня как, залез на дерево и снял дочь. Все думали, что Жамал больше не подойдет к дереву и не залезет на него, а напрасно. Многие говорили, что Жамал надо было родиться мальчиком. Но папа всегда им отвечал в ответ: «А я счастлив, что у меня родилась девочка!»

То ли от воспоминаний, то ли от того, что она сильно соскучилась по папе, который воспитал её одну, так как его Бикеш умерла при родах, а он так и остался верен ей, на глазах Жамал выступили слезы. Она быстро их вытерла, чтобы они не попали на письмо и не расстроили папу. Ведь папа всегда говорил, что он будет самым счастливым человеком

на земле, если никогда не увидит слёз на её глазах.
И она продолжила писать ему письмо.

*Папа, мы обязательно победим врага и вместе
вернемся домой. Я тебе это обещаю! А ты
знаешь, что я обещания всегда сдерживаю.
Кроме того, я еду не одна, у меня появились три
сестренки. И нас теперь у тебя четверо!*

*Крепко тебя обнимаю и целую.
Твоя дочь Жамал.*

В тот день они ушили свои формы, а за чаем каждый рассказал немного о себе. На следующий день их уже отправили на ускоренные курсы. По их окончанию, командир курса младший лейтенант Осипов, лично подошел к Жамал и пожелал всему экипажу удачи и бить врага до победы. «Помните, всё, что вы получили здесь – это теория, она необходима. Война её откорректирует, а дополнительные навыки вы приобретете в боях». В своем заключении о выпуске, младший лейтенант Осипов писал: «Экипаж прошел ускоренный курс, освоил техническую и материальную базу, овладел навыками военной топографии, тактической

и огневой подготовкой. Готов к любым испытаниям, уверен, что выдержит и самоотверженно перенесёт все тяготы военной службы». Более высокой оценки от немногословного, сурового и опаленного жестокостью войны младшего лейтенанта Осипова еще никто не получал.

Историческая справка: За годы Великой отечественной войны танкистами смогли стать около 20 женщин. Они сумели сломать стереотип, что танкист – не женская профессия. Среди них были герои Советского Союза.

Когда появилась Кулькен, Жамал с облегчением вздохнула.

- Ну, наконец-то! Я уже не знала, что и думать, – с упреком сказала она.

- Разрешите доложить, товарищ командир, – обратилась по уставу Кулькен к Жамал.

- Ну и лиса, – подзадела Кулькен Жамиля.

- Докладывайте, товарищ ефрейтор, – добавив в голос строгости и серьёзности, ответила Жамал.

- Так вот, справа в километре от нас в лощине немцы установили пять минометных установок около взвода автоматчиков. Выставлено два караульных поста. Слева от них, приблизительно трехстах метрах, идет маскировка трех танков.

- Как ты все это разглядела Кулькен? - спросила Жамиля, - такая темень!

- Я потихоньку, - начала оправдываться Кулькен, - эти все равно в лощине меня не видят. Я проползла по верху, потом слышу, слева доносится какой-то непонятный шум, решила проверить.

- Я тебе что сказала – никакой самодеятельности. А ты! – укоряя Кулькен сказала Жамал.

- Жамиля, свяжи меня со штабом, – сказала Жамал, – надо доложить.

- Товарищ подполковник, при несении боевого дозора на вверенном участке, в километровой доступности были обнаружены в лощине минометные установки в количестве пяти штук, взвод автоматчиков, слева от них идет маскировка трех танков.

- Хорошо, – сухо ответил подполковник Яковлев, – ждите указаний.

- Есть, – ответила Жамал.

Подполковник Яковлев понимал, что он не может демаскировать артиллерию и вверенную ему танковую роту. Поэтому было принято решение обойтись двумя взводами автоматчиков и танком Жамал, используя эффект внезапности и ночное время суток.

Было принято решение, что один взвод проползет к танкам и гранатами попытается закидать. Второй взвод и танк Жамал пройдет по ложине и выйдет к минометчикам. Но еще на подходе к танкам, первый взвод вступил в бой с немецкими автоматчиками и потому пришлось действовать быстро. Спасало не только то, что минометчики, находившиеся в ложине не могли понять, откуда и где идет бой, но и то, что в полной темноте они были полностью дезориентированы.

Когда первым осколочным выстрелом Жамал ударила по минометам, немцы впали в панику и стали бежать. Жамиля била по немцам из пулемета, а Кульжамиля на полном ходу давила оставшиеся минометы. Надо было выбираться из ложины, чтобы помочь первому взводу. Но когда Кульжамиля на полном ходу хотела выскочить

из лощины в момент, когда в небе загорелась осветительная ракета, ей не хватило совсем чуть-чуть, и танк скатился обратно в лощину. Почти же сразу же за ними разорвался снаряд.

«Стоп, машина» – скомандовала Жамал. Она поняла, что выскочив, танк окажется как на ладони. А если осветят ракетой, то самой простой мишенью. Тогда она не знала, что столкнулась со специальной немецкой тактикой видения ночного боя. Когда наводчики приблизительно наводили орудия на звук, командиры запускали осветительные ракеты и в их свете били танки. И уже в свете горевших танков били другие.

Случай дал избежать гибели экипажа в первом бою. И как пророческие, слова лейтенанта Осипова вновь прозвучали в памяти Жамал: «Вы получили теорию, она необходима. Война ее откорректирует, дополнительные навыки вы приобретете в боях».

- Кульжамиля, вперед по лощине метров тридцать, – скомандовала Жамал.

Еще одна запущенная ракета немцами стала спасительной для экипажа Жамал, в её свете они увидели пологий выезд из лощины.

- Кульжамиля, ты увидела слева выезд из лощины? Прибавь обороты и как выскочишь, останови машину под выстрел, а после выстрела - полный вперед независимо от результата.

- Поняла Жамал, - ответила Кульжамиля.

И когда Кульжамиля на полном ходу выскочила из лощины, развернув машину под выстрел и остановилась, Кулькен тут же отрапортовала что к выстрелу готова.

Жамал применила их же тактику к ним самим. Осветив немецкие танки ракетой, она увидела силуэт двух танков и, не задумываясь, выстрелила по второму. Выстрел был точен и танк загорелся. И этот расчет оказался верным. Первый танк подорвали гранатами солдаты с прикрывающей её взвода.

И только с рассветом стало ясно, что когда первый взвод завязал бой с немецкими автоматчиками, танки решили им помочь и рванули в сторону оврага, где были минометчики, и тогда один танк был подорван гранатой.

Второй подбил экипаж Жамал и еще один танк подорвал солдат со второго взвода.

Экипаж Жамал за проявленную отвагу и умелые действия в бою с немецкими захватчиками был представлен к боевым наградам. Советские войска одержали очень важную и необходимую победу на Курском выступе.

Историческая справка: К началу курской битвы в составе Советских войск было 3444 танка и САУ. У немцев было 16 танковых и моторизованных дивизий, что составило около 70% танковых дивизий вермахта на Советско-германском фронте. При этом в этих боях приняли участие 4 женских танковых экипажа.

Кулькен

Свою первую боевую награду экипаж Жамал отмечал чаепитием.

В эти минуты она вдруг вспомнила такое же застолье, но только год назад у себя дома, в родной Караганде. Девочки были в платьях и впервые примеряли военную форму, которая, конечно же, была велика и пришлось её ушивать.

Она помнила каждое слово из рассказов Жамили, Кулькен и Кульжамили. Они впились в её память с такой болью, гордостью и осознанием того, что пока есть такие люди как они – никакие болезни, невзгоды и войны не сломят их духа и любви к ближнему. Широта их души подобна просторам великой Сары-Арки, и девочки готовы отдать последнее, лишь бы не прервалось самое ценное – жизнь, которая и так коротка, как рукоять камчи, как гласит народная мудрость.

Кулькен была дочерью прославленного охотника-беркутчи Есентая, который был знаменит еще как сильный и ловкий борец. Он неоднократно побеждал в схватках на поясах на Наурыз Мейрамы и других празднованиях.

На одном из таких тоев Есентай одержал победу над соперником, намного превышающем в его весе. Много девушек заглядывались на того батыра, но его сердце учащенно забилось только когда он увидел Салиму. Они всю ночь гуляли под самым звездным небом и катались на алтыбакане.

Их счастье было бескрайним. А уж когда родилась Кулькен, на радостях Есентай подарил одного из своих лучших коней вестнику Суйинши. По обычаям предков, которые почитал Есентай, каждый кочевник готов отдать всё, лишь бы услышать это заветное слово, обращенное к нему и несущее в себе благую весть.

Беда в дом Есентай пришла неожиданно. Спасая своё стадо скота от поголовной коллективизации, многие целыми родовыми аулами бежали за границу в Китай, Монголию, Афганистан. В один из таких дней, в дом Есентай пришли люди, их было много, они упрашивали его помочь провести их скот незамеченным по известным только ему охотничьим тропам до границы, обещая за это богатое вознаграждение хоть скотом, хоть золотом. И когда минута молчания Есентай затянулась, то ему поспешили напомнить, что он через свою сестру

является им сватом. А как говорится у кочевников: «Если жених родственник на сто лет - то сват на тысячелетия», и его прямая обязанность помогать родственнику в беде, таков закон предков.

Есентай отказался от предложенного вознаграждения, но согласился провести их до границы. Он понимал, что всё их богатство, нажитое непосильным трудом кочевника, который в зной и холод пас свой скот и перегонял из кочевья в кочевье, приумножая его количество и передавая из поколения в поколение. Это богатство принадлежит им по праву и каждый мог распорядиться им по своему усмотрению. Ведь именно скот был разменной монетой у кочевников, он был и едой и одеждой. Скот дарили при рождении ребенка, им платили за благую весть, выставляли как призы на тоях, участвовавшим в скачках, в борьбе, оплачивали калым, дарили молодым семьям, поднявшим впервые свой Шанырак.

Есентай бесполезно было отговаривать от принятого им решения. Он не вернулся к своей Салиме и Кулькен. Разговоры были разные: одни говорили, что он попал в засаду заслон отряда,

другие говорили, что его осудили и отправили на каторгу, третьи – что он остался в Китае.

Историческая справка: в эти годы у людей отнимали скот и имущество под конвоем милиции и направляли в точки оседания. Скот, реквизируемый для нужд колхозов, забивали на месте, так как прокормить собранные в одном месте большие стада было невозможно. К 1933 году из 40 миллионов голов скота осталась примерно одна десятая часть.

Салима никому не верила, а только ждала, воспитывая Кулькен. В её сердце жил один человек – Есентай. И когда Кулькен писала письма своей маме, Жамал где-то завидовала ей, ведь мудрость предков гласит: «Никогда не состарится тот, у кого жива мама». Сколько бы лет тебе ни было – ты всегда останешься для неё ребенком.

Жамиля

Жамал с первой встречи восхищалась сочетанием не только красоты Жамили, но и её отточенной фигурой. Жгучими, пышными, где-то даже кудрявыми волосами, белолицым лицом, в меру широкими скулами и узким подбородком, пухлыми, словно бантики губами и голосом нежным, звонким, журчащим, словно родник, с его успокаивающим тембром. Порой казалось, что Жамиля была сказочной пери или же какой-то волшебной феей. Свидетельством того была её начитанность, знание нескольких языков: арабского, фарси, французского, немецкого. Последний она с должным ей упорством выучила с началом войны. Также сдала нормы ГТО на отлично и научилась метко стрелять. Но грусть в её глазах всё-таки была.

Жамиля жила у своей тётушки Амины, родной сестрёнки её мамы Айши. В 1937 году отца Жамили – ученого-востоковеда арестовали по анонимному доносу как врага народа и отправили в ссылку. Мама Жамили поехала вслед за ним, так как отец сильно болел. Еще на следствии он был подвергнут сильному избиению, так как отказывался от выдвинутого обвинения, чем усугубил своё

положение. Его ослабленный организм не справлялся с подхваченными заболеваниями в следственных изоляторах. По дороге Айша сама тяжело заболела и умерла. Её похоронили на какой-то безымянной станции. Отец Жамили тоже умер в ссылке.

Амина, продав свои украшения, переписала Жамилю на их с мамой девичью фамилию, дабы избежать каких либо преследований, и переехала в Караганду. Амина имела музыкальное образование и прекрасный голос, ей пророчили славу, но она отказалась от сцены. Она всю себя посвятила Жамиле, учитывая её переходный возраст и горечь утраты родителей. Она поставила перед собой задачу: помочь Жамиле получить хорошее образование и определиться с будущей профессией. Потенциал Жамили располагал куда пойти: в мир музыки или же, как папа – посвятить жизнь востоковедению. Еще с детства она знала арабский и фарси, всему этому её научил отец.

Как могла, Амина скрывала от Жамили смерть родителей. Обманывая, она говорила, что папу скоро отпустят, они вместе с мамой приедут и все образуется. На вопрос Жамили почему родители

не пишут, Амина врала, что оттуда писать нельзя. Но годы шли, Жамиля выросла и скрывать от неё, а тем более врать, становилось сложнее.

Неизвестно, что окончательно повлияло на решение Жамили идти на войну, но скорее всего вера в справедливость. Ей хотелось доказать, что она, как и её отец, очень любит свою Родину и в тяжелую минуту готова защитить её с оружием в руках, а не отсиживаться в тылу за бронью, и только на словах оставаться преданным и верным сыном своего отечества.

Жамиля очень переживала свою ссору с тетей Аминой перед уходом на фронт. Она ослушалась старшего, что было непозволительно в их семье.

И в очередной раз в своём письме к тете Амине Жамиля писала:

Здравствуйте, моя тетушка Амина!

Как я по вам соскучилась!

Не волнуйтесь, у меня все хорошо.

Вот получила свою первую свою боевую награду.

Да, я очень хочу доказать как сильно любил свою

Родину мой папа, и воспитал меня такой же,

*как и он сам. Я - его дочь, и должна доказать
это своими делами. Войну мы победим – это
неизбежно, так как правда на нашей стороне.*

*И потом, я думаю, нет, я уверена,
что это обязательно случится – всё,
что писали про моего папу, окажется клеветой,
основанной на зависти и лжи.*

Пока. Любящая тебя Жамиля. 1943 г.

Кульжамиля

Судьба или злой рок того времени, а может сами люди, которые запутавшись в выборе и понятии человеческих ценностей, потеряли святость. Но всё, что происходило с ней с раннего детства, приводило в ужас и восторг одновременно. Что пройдя через такие испытания, она осталась жизнерадостной, доброй, отзывчивой и стремящейся идти только вперед. В свои четыре годика Кульжамиля осталась сиротой с двухгодовалым братишкой на руках.

Шёл 1927 год. Секретарем Казкрайкома был Голощёкин, стремившийся выдать свои амбиции за выполнение поручения партии о проведении коллективизации любой ценой. Рапортуя о том, что на вверенном ему участке он приложит все силы, чтобы достичь поставленных партией задач, он стал уничтожать не только скот, но и людей.

Историческая справка: Историк Бурцев В.Л., знавший Голощекина лично, охарактеризовал его следующим образом: «Это тот человек, которого кровь не остановит. Эта черта заметна в его натуре. Он палач, жестокий, в партийном кругу

отличался высокомерием, был демагогом и циником. Казахов он вообще за людей не считал. Не успел Голощекин появиться в Казахстане, как заявил, что «Советской власти тут нет и надо устроить Малый октябрь».

Ничего не проходит бесследно, и каждый ответит за свои дела и поступки. Голощекин был арестован 15 октября 1939 г., а 28 октября 1941 г. был расстрелян. В числе обвинений звучали и перегибы в деле коллективизации.

Конечно, это не вернет миллионы умерших и загубленных судеб, но чувство справедливости оставляет за собой право об этом знать, помнить и чтить тех, кто не озлобился, а отдал все свои силы на подъем Казахстана, и по первому зову встал на защиту своей Родины.

Одной из таких была Кульжамиля. В её голове события того дня были смутными, то ли от страха и ужаса увиденного, то ли от того, что плач двухгодовалого братишки вызывал у неё инстинкт самосохранения и она его крепко прижала к себе закрыв глаза, будто бы это их спасет. Она еще не

понимала, какого это остаться без крепких рук отца, который подбрасывал её высоко над собой и от этого у неё перехватывал дух. И когда он ловил её обратно, Кульжамиля начинала громко смеяться от радости что у неё такой папа, который всегда был рядом и мог защитить её и всю семью.

Можно ли было считать семью Карсакбая зажиточной, и по каким меркам это измерялось не было ясно ни ему, ни тем, кто пришёл с оружием в руках к нему домой отбирать скот. Последние только выполняли приказ и шли по строго имеющим у них спискам. В хозяйстве Карсакбая всего-то было две коровы, две кобылы с жеребятами, мерен и три десятка баран. Всё это хозяйство – часть приданного его жены Бану, другая часть была подарена родственниками по обычаям предков на различные торжества, связанные с рождением детей и поднятием самостоятельного Шанырака. Да и хозяйство то убывало, то прибавлялось. Вот и сейчас его Бану была беременна, а это означало, что когда родится ребенок, надо будет зарезать скот и звать родных, соседей, близких. Гости тоже дарили подарки: кто скотом, кто чем по возможности. Но не это было самым главным. Важнее было угодить гостям по древним обычаям гостеприимства.

Как-то проезжающий русский купец, побывав в гостях и увидев эти обычаи, сказал: «Странный народ эти казахи! Имеют столько родственников, которые собираются в гости по любому поводу, а хозяин готов отдать последнее, лишь бы им угодить. Да, разбогатеть здесь не дадут, но и с голоду помереть тоже».

Пришедший на конфискацию отряд, ничего не объясняя ни Карсакбаю, ни Бану, начали просто выгонять скот из загона. Только старший из них сказал, что скот подлежит конфискации на нужды Советской власти, а Карсакбаю подлежит добровольно вступить в колхоз. Воспрепятствование будет расценено как саботаж, и лица, не подчинившиеся требованиям представителя Советской власти, будут расстреляны на месте.

Но эти слова для Бану ничего не значили, так как её материнский инстинкт накормить детей был выше всего. Она бросилась к ногам старшего со слезами на глазах, причитая: «Ой-бай, ой-бай! Чем и как я буду кормить своих детей?»

- Ничего не знаю, – высокомерно и даже с презрением ответил старший. Затем добавил: «Многие по Советской стране голодают, а вы здесь

жируете». И оттолкнув от себя Бану, крикнул: «Уберите от меня эту бешеную собаку!»

Не выдержав всего этого, Карсакбай подскочил к старшему и, схватив за грудки, сказал ему: «Это ты паршивая собака! Пришел ко мне домой, забираешь мой скот, оставляя моих детей на голодную смерть, ещё и оскорбляешь!»

Больше Карсакбай ничего не успел сказать. Подбежавший сзади солдат со всего маху прикладом ударил Карсакбая по затылку. Тело Карсакбая обмякло, он упал, и кровь быстро стала заливать землю. А когда Бану его перевернула и подняла голову, Карсакбай уже не дышал.

Дикий, душераздирающий крик вырвался из Бану, оглушая всё вокруг, подобный лебединому клику. Отряд забрал всё, и как ни в чём не бывало, с чувством исполненного долга ушел восвояси. У Бану от полученного стресса открылось кровотечение, и она умерла от потери крови.

Кульжамиллю и её братишку забрал к себе брат Бану Олжабай. Хотя у него самого было четверо детей, он не мог оставить их одних. Ведь он был им нагаши (дядя), а это ко многому его обязывало по народным обычаям. Да и не только это. Он

сильно любил свою сестренку Бану и с уважением относился к своему покойному зятю Карсакбаю, человеку честному и трудолюбивому.

Прибалтика 1944 г.

Ласточки

Режицко-Двинская операция, основной задачей которой было создание условий для разгрома немецких войск в Прибалтике, проходила в два этапа. Первый этап включал в себя артиллерийскую подготовку, целью которой было - не допустить передислокацию немецких частей на передовой, а также оказание сопротивления наступлению Советских войск. Во втором этапе, с целью развития успеха в этом направлении, было принято решение ввести основные силы пятого танкового корпуса. И хотя были перемолоты основные силы врага, немецкое командование продолжало предпринимать меры по концентрации разбитых частей в одном месте и нанесению мощного контрудара по Советским войскам.

В связи с этим, Советским командованием были созданы подвижные группы с приданием им танков, их целью было – не допустить соединения разбитых частей немцев.

Танк Жамал только вышел с ремонта, и экипаж полностью был готов к бою. Со всего танкового

взвода только ее экипаж уцелел. Они торопились вернуться в родное подразделение, в состав танковой разведроты майора Малышева.

За плечами экипажа Жамал, который назывался «Ласточки», было немало боевых сражений, где они себя показали не только как смелые танкистки, но и как слаженный боевой механизм, готовый привести себя в полную боевую готовность и биться с врагами. Это не раз спасало им жизнь.

Жамал ещё раз обошла свой танк и, влезая через люк, обратилась к радисту:

- Жамиля, выйди на связь с Сохатым. Это был позывной майора Малышева.

- Готово, - отрапортовала Жамиля.

- Сохатый, это «Ласточка». К полету готова, - с боевым настроением начала свой доклад Жамал.

- Отставить, Ласточка. Временно базируйтесь в лесничестве в трех бросках на Юго-Запад, - сухо и коротко приказал майор Малышев. Хотя он сам очень ждал возвращения экипажа Жамал, обстановка требовала принять такое решение.

- Но как? - попыталась возразить Жамал.

- «Ласточка», это приказ. Вы там мои глаза и уши. Обстановку докладывать по движению «тараканов» на вашей стороне.

И как не пытался майор Малышев придать своему голосу угрожающий тон, у него это не получилось.

- Есть, - ответила Жамал.

Майор Малышев сам придумывал используемые слова и их значение в целях недопущения утечки информации и введения в заблуждение на случай перехвата связи. Вот и сейчас, говоря о «тараканах», майор имел ввиду передвижение немецких танков, а «базируются в трех бросках», ключевое слово «базируется» означало, что там расположены вражеские силы. «В трех бросках» - значит в 30 километрах, а «лесничество» - обратиться в штаб полка.

В штабе полка их ждал приказ о срочном выдвижении для оказания боевой поддержки в разгроме отдельно подошедших разбитых частей немцев. Они пытались пробиться на Юго-Запад для соединения с базировавшимся там фашистскими соединениями. Но так как на этом участке не было сплошного фронта обороны, нельзя было допустить

фашистам собраться в одном месте и предпринять меры для остановки наступления Советских войск.

- Кульжамиля, выдвигаемся в район разбитого моста, - приказала Жамал. Там наши ведут бой. Пройди по краю околка, и уже на месте сориентируемся в дальнейших действиях.

Кульжамиля, на взгляд миниатюрная девушка, с легкостью и мастерством выжала сцепление и повела свой танк в заданном направлении.

На ускоренных курсах механиков-водителей Кульжамиля была лучшей. Сказывался не только опыт тракториста, но и её характер добиваться поставленной цели, быть лучшей, как её кумир Марьяна из фильма «Трактористы».

Выйдя на указанную позицию, Кульжамиля остановила свою Ласточку. Немцы с целью прорыва перегруппировали свои силы и установили восемь пулеметных гнезд и вели с них огонь по нашим войскам, не давая тем самым перейти в атаку.

Жамал, оценив обстановку, приняла решение атаковать и смять эти пулеметные гнезда.

- Кульжамиля, полный газ! Смять эти пулеметы!

И Кульжамиля, выжав сцепление, дала газу так, что Ласточка рванула и словно полетела на врага.

- Кулькен, осколочным заряжай! - не отрываясь от сектора обзора, командовала Жамал.

- Готова, - ответила Кулькен.

- Огонь! - отдала команду Жамал.

Жамиля вела огонь с пулемета, что-то бормоча себе под нос. У всего экипажа был такой боевой дух и слаженность действий! Это был залогом выполнения боевого задания.

Командир роты Семчук не знал что противопоставить пулеметному огню, который не давал им поднять головы. Когда он увидел, как одна пулеметная точка была уничтожена прямым попаданием, то заметил, что из околка идет танк и на скорости продолжает вести огонь из пулемета, вводя в панику немецких солдат, которые, оставляя свои позиции, спасались бегством. И с криком «За Родину! Ура!» - Семчук поднял свою роту в атаку.

В этом бою Кульжамиля разбила пять пулеметных гнезд врага.

К концу боя солдаты побежали к танку, чтобы поблагодарить танкистов за их смелую

и своевременную помощь. Но какого было их удивление, когда из танка вышли девушки. Подбежавший первым капитан Семчук вначале от увиденного растерялся и остановился как вкопанный, не зная что делать. А потом просто стал обнимать девушек, приговаривая «Откуда вы, сестренки?»»

- С **Казахстана**, - ответила Жамал, на гимнастерке которой были орден «Красной звезды» и медаль «За отвагу».

Пробиваясь через толпу и крича «Сестренки, ласточки мои!» подбежал Топатай.

- Откуда Вы? – говоря на казахском и соскучившись по родной речи, спросил Топатай.

- С Караганды, - ответила Жамал.

- Я тоже с Караганды, - ответил Топатай.

С глаз Топатая потекли скупые солдатские слезы. Он не стеснялся их, ведь это были слезы радости. Да и те, кто был рядом, понимали его и где-то даже завидовали встрече земляков. Топатай, повернувшись к рядом стоящему старшему сержанту Прохорову, с переполняющим его чувством гордости сказал: «Видишь, какие у меня землячки! А как они били немца!»

Очень хотелось о многом поговорить Топатаю с девочками-танкистами, но разговор был коротким. По крайней мере, так ему показалось. Война, этим все было сказано. Враг ещё не был разбит до конца.

Историческая справка: В Режицко-Двинской операции Советские войска продвинулись на 190-200 км. Прорвали пять сильных оборонительных рубежей, освободили 5261 населенный пункт, в том числе 7 крупных и 16 малых городов. Было уничтожено 900 орудий и минометов, 92 танка, захвачено 663 орудия и миномёта, а также 53 танка и самоходных орудия.

И хоть до победы оставалась чуть меньше года, но никому не было известно, кто дойдет до конца. Кто тот счастливчик, кому будет благосклонна солдатская судьба, и он вернется домой победителем - освободителем от фашистского гнета. Но каждый был готов идти друг за друга на смертный бой до конца. И даже если погибнет, то его боевой товарищ будет жить и радоваться, не забывая всех тех, кто погиб в этой ужасной, жестокой войне.

*В их судьбах вижу
Свой я Казахстан
Несломленный
Лавиной испытаний.
А чистый
Сердцем и душой.
Предательству и лжи
Здесь места нет.
Вскормленный
Материнским молоком
Его он вкусу
Будет предан.
И никогда, нет никогда
Он не отдаст
Сестренку, брата, сына
В детский дом.
Ведь кровь
Как молоко,
Течёт одна
По жилам поколений.
Но видно
Жизни цепь
Была оборвана.
И предались
Здесь все греху,*

*Друг друга осуждению.
Забыв закон Степей,
Закон единого родства,
Где никогда
Сиротству
Не было и места,
Как алчности
Здесь места нет.
Богатство,
Просторов широта
Дана была с небес.
Никто еще в карманах
Не унес с собою
На тот свет.
Опомнитесь.
И будьте все достойны
Великих предков
По имени Казах.
И может быть тогда
Вернется дух Единства,
Расцветет наш Казахстан
И возродится
Племя золотого человека
Во всем его
Возвышенном понятии.*

К. Каренов

ҚАРЛЫҒАШТАР ОРАЛАР МА КОГДА ВЕРНУТСЯ ЛАСТОЧКИ

Пішімі 60x84 1/16. Офсеттік қағазы. Көлемі 6,28 б.т.
Таралымы 100 дана. Тапсырыс №1920.

Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 6,28.
Тираж 100 экз. Заказ №1920.

«Гласир» баспаханасында басылып шықты.
Қарағанды к., Ермеков к., 112/5.
Тел. 8 (7212) 43 38 57, e-mail: glasirkg@mail.ru
Нұр-Сұлтан к., Әуезов к., 46/1, оф. 104.
Тел.: 8 (7172) 45 65 61 e-mail: glasir.astana@mail.ru
www.glasir.kz

Отпечатано в типографии «Гласир»
г. Караганда, ул. Ермекова, 112/5.
Тел. 8 (7212) 43 38 57, e-mail: glasirkg@mail.ru
г. Нур-Султан, ул. Ауэзова, 46/1, оф. 104.
Тел.: 8 (7172) 45 65 61 e-mail: glasir.astana@mail.ru
www.glasir.kz

Авторлық түпнұсқадан басылды
Статьи опубликованы с сохранением авторского варианта